

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΣΜΑΤΙΚΟΥ ἢ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΣΜΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΩΝ

ΤΗΣ ΗΜΕΡΟΝΥΚΤΙΟΥ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

ΥΠΟ

ΑΡΧΙΜ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰσαγωγικά. Ὁ ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ἡμῶν ναοῖς παρὰ τῶν κοσμικῶν ἱερέων ἀκολουθούμενος σήμερον τύπος τῆς διατάξεως τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονυκτίου προσευχῆς, ὁ ὑπὸ τοῦ ἐν χρῆσει τυπικοῦ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διαγραφόμενος, εἶναι κατὰ βάσιν καὶ οὐσιωδῶς μοναχικός, ἀποτελῶν ἀπλῶς βραχυτέραν τινὰ ἐπιτομὴν τοῦ παρὰ τοῖς μοναχοῖς ἐν χρήσει λίαν ἐκτενέστερον καὶ πλουσιώτερον διαμειροφωμένου τύπου. Ἡ βραχυτής δ' αὕτη ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ οἱ ἐν τῷ κόσμῳ ζῶντες καὶ ὑπὸ τῶν καθημερινῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν περισπώμενοι κοσμικοὶ δὲν εἶναι δυνατόν κατὰ φυσικὸν λόγον νὰ ἐκτελῶσι πάντα ὅσα καὶ οἱ μοναχοί, οἵτινες ἀποσπασθέντες τοῦ κόσμου καὶ τῶν τούτου μεριμνῶν, ἀφιερωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔταξαν ὡς κύριον αὐτῶν ἔργον τὴν διαρκῆ προσευχὴν. Ἀλλ' ὁ ἐν χρῆσει οὗτος σήμερον τύπος, ὁ παρὰ τε τῶν μοναχῶν καὶ τῶν κοσμικῶν ἱερέων κοινῶς ἀκολουθούμενος οὗτος τύπος τῆς ἡμερο-

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰς πηγὰς καθὼς καὶ τὰ κυριώτερα τῶν βοηθημάτων, ἅτινα εἶχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐν τῇ συντάξει τῆς παρούσης πραγματείας.

Α' Πηγαι. 1) Τὰ συγγράμματα: *Συμῶν τοῦ Θεσσαλονίκης*, εἰς ἃν παραπέμπομεν κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Migne, ἀριθ. 155.—2) *Δημητριάδου*, Τυπικὰ καὶ Εὐχολόγια (Τόμος Α' καὶ Γ' Τυπικὰ, τόμ. Β' Εὐχολόγια. Κίεβον, 1895—1917.—3) G o a r I. Εὐχολόγιον, Venetiis, 1730.—4) *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, Ἐκδοσις Βενετίας 1839.—5) *Ὁρολόγιον τὸ Μέγα*, Ἐκδοσις Μιχαὴλ Σαλιβέρου, Ἀθῆναι 1919.—6) *Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας*, Ἐκδοσις Μιχαὴλ Σαλιβέρου, Ἀθῆναι 1915.

Β'. Βοηθήματα: Anton Baumstark, Vomgeschichtlichen, Werden der Liturgie, Freiburg, 1923 (10ος τόμος τόμος τοῦ Ecclesia orans), ὅπερ ἀναφέρομεν ἐν τοῖς ἐφεξῆς συντομίαις ἐνεκεν ὑπὸ τὴν βραχεῖαν ὀνομασίαν Baumstark.—2) Παν. Ῥομπότη, Χριστιανικὴ Ἠθικὴ καὶ λειτουργικὴ, Ἀθῆνας, 1869 (τόμος Θ' τῆς σειρᾶς ἐγκυκλίων μαθημάτων πρὸς χρῆσιν τῶν ἱερατικῶν σχολείων).—3) Cabrol—L e c k l e r g, Dictionnaire d' Archéologie chrétienne et de Liturgie, ὅπερ ἀναφέρομεν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Cabrol ἀπλῶς.—4) *Πρώην Καισαρίας Ἀμβροσίου*, Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, Κωνσταντινουπόλις 1924.—5) Nilo Borgia, Ἱερομονάχου Κρυπτοφῆρης, Ὁρολόγιον, Grottaferrata, 1929 (vol. XVI, No 56 τοῦ Orientalia christiana).

νυκτίου προσευχῆς, ὡς προελθὼν ἐξ ἀναμίξεως καὶ συγχωνεύσεως δύο προϋφισταμένων αὐτοῦ ἀρχαιότερων λειτουργικῶν παραδόσεων, τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς καὶ τῆς Κωνσταντινουπολιτικῆς, δύναται εὐλόγως ν' ἀποκαλῆται ἢ ἀπλῶς μικτός¹ ἢ καὶ τύπος τῶν Στουδιῶν, ἐπειδὴ ἡ ἀνάμιξις αὕτη ἐξετελέσθη παρὰ τῶν πατέρων καὶ ἀδελφῶν τῆς ἐν Κων)πόλει μονῆς Στουδιῶν².

Τὰ τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς λειτουργικῆς παραδόσεως δύνανται νὰ συγκεφαλαιωθῶσιν ὡς ἐξῆς, ὅτι στοιχεῖα τῆς ἀρχαιοτάτης μορφῆς τῶν διατάξεων αὐτῆς ἔχει συλλέξει καὶ διατυπώσει ὁ Ἱδρυτὴς καὶ ἡγούμενος τῆς παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα φερωνύμου μονῆς ὄσιος Σάββα, ἄλλ' ὅτι ἡ τούτου διατύπωσις αὕτη ἀνευρέθη μετὰ ταῦτα ἐπανειλημμένως καὶ διὰ νέων πλουτισθεῖσα στοιχείων ἐξεδόθη πρῶτον μὲν παρὰ τοῦ τῆς ἁγίας πόλεως πατριάρχου Σωφρονίου, μετ' αὐτὸν δὲ παρὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου. Δύναται ὅθεν νὰ λεχθῆ εὐλόγως, ὅτι ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ ἐπὶ ὀνόματι τοῦ Ὁσίου Σάββα φερομένου τυπικοῦ³ παριστᾷ μᾶλλον μακροαῖνά τινα ἐξέλιξιν τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς παραδόσεως, πλουτισθείσης διὰ πλείστων μεταγενεστέρων στοιχείων. «Ὁ θεὸς πατὴρ ἡμῶν Σάββας», λέγει Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης (Ἄπαντα Migne, τομ. 155, σελ. 556) «ταύτην τὴν διάταξιν τῶν ἀκολουθιῶν διετυπώσατο, παραλαβὼν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐν Ἁγίοις Εὐθυμίου καὶ Θεοκτίστου. Οὗτοι δὲ ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν καὶ τοῦ ὁμολογητοῦ Χαρίτωνος παρειλήφασιν. Τὴν δὲ τοῦ Ἱεροῦ Σάββα διατύπωσιν, ὡς ἐμάθομεν, καταφθαρέντος τοῦ τύπου ὑπὸ βαρβάρων, ἀφανισθεῖσαν, ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Σωφρόνιος, ὁ τῆς ἁγίας πόλεως Πατριάρχης φιλοπονήσας ἐξέθετο· καὶ μετ' αὐτὸν πάλιν ὁ θεὸς ἡμῶν τῆς Θεολογίας πατὴρ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀνευρέσατο καὶ γράψας παρέδωκεν»⁴. Ἀλλὰ σπουδαιότατην ἐπίδρασιν ἐπὶ

1. Τοιοῦτόν τι ἰσχυρίζεται καὶ ὁ Π. Ρομπότης ἐν τῇ Λειτουργικῇ σελ. 327 ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, λέγων «ὥστε ἡ νῦν τάξις τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ προήλθον ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν δύο ἀρχαίων τυπικῶν, ὡς ἀνεπτύχθησαν ἀμφοτέρω διὰ τῆς προόδου τῆς ὑμνολογίας. Πρβλ. καὶ σελ. 353.

2. Περὶ ἐπιθεωρήσεως τοῦ τυπικοῦ παρὰ τοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου τῆς ἐν Κων)πόλει μονῆς τοῦ Στουδίου, ἀναφέρει καὶ ὁ ἡμέτερος Π. Ῥομπότης ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 315, ἐνθα λέγεται, ὅτι ὁ Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Νεκτάριος εἶδε τὸ πρωτότυπον ἐν τῇ Σιναίᾳ μονῇ, ἐνθα ἀναγράφονται καὶ τινα χαρακτηριστικὰ τοῦ τυπικοῦ τούτου. Πλείονα ὁμοίως περὶ τῆς ὑφῆς καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ τυπικοῦ τῶν Στουδιῶν δύναται νὰ πληροφορηθῆ ὁ βουλούμενος ἐκ τῆς παρὰ τοῦ Δημητρίεβσκη I, 224-238 ἐκδοθείσης Ἑποτυπώσεως τῆς μονῆς Στουδίου. Τὴν μονὴν τῶν Στουδιῶν ἀνήγειρεν ὁ ὁμοῖος Στούδιος ἐν ἔτει 463. Πρβλ. Φιλ. Βαρσίδου Ἐκκλ. Ἱστορίαν Α σ. 282.

3. Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἁγίας λαύρας τοῦ ὄσιου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα. Ἐνετία, ΑΨΟΑ (τ. 1771). Πρβλ. καὶ Δημητρίεβσκη I, 222-229.

4. Πρβλ. Ὡσαύτως Συμεὼν αὐτόθι σελ. 900, ἐνθα λέγεται ὅτι οἱ συγγραφεῖς

τῆς διαμορφώσεως τοῦ τυπικοῦ τούτου ἤσκησεν ἔτι, ὡς φαίνεται, ἡ κωνσταντινουπολιτικὴ λειτουργικὴ παράδοσις διὰ χειρῶν τῶν Στουδιτῶν πατέρων, ὡς ὀρθῶς ἀποφαίνεται περὶ τούτου καὶ ὁ Ἄυτον Baunstark ἐν τῷ περισπουδάστω αὐτοῦ ἔργῳ Von geschichtlichem Werden der Liturgie σ. 41 καὶ ἐξῆς, ἰδίως δὲ σ. 50 καὶ ἐξῆς. Ἀξιοσημείωτοι εἶναι ὡσαύτως καὶ αἱ ἐν τισι τυπικοῖς φερόμεναι παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ἡμῶν ζήτημα. Οὕτω, ὁ συντάκτης σημειώσεώς τινος, ἀπαντήσας ἐν τινι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1854 χρονολογουμένῳ τυπικῷ τῆς μονῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Ἁθωνοῦ ἀναφερόμενος εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ὡς τοῦ ἁγίου Σάββα φερομένου τυπικοῦ, παρατηρεῖ, ὅτι τοῦτο ἐφιλοπόνησεν ὁ τῶν Ἱεροσολύμων πατριάρχης Σωφρόνιος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παραδόσεων τῶν Εὐθυμίου, Σάββα, Θεοδοσίου κλπ. ἀναχωρητῶν. Ἀλλὰ τοῦ πονήματος τούτου τοῦ Σωφρονίου ἀποτεφρωθέντος ἔνεκεν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Περσῶν, συνέλεξεν ἐκ νέου τὰς παραδόσεις ταύτας Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καὶ ἀπεκρυστάλλωσεν εἰς κείμενον, εἰς ὃ προσέθηκε καὶ τοὺς ἰδίους μελωδικοὺς ὕμνους. Ἐπειδὴ δὲ ἐφιλοποίησε τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὰς χρείας τῶν ἀδελφῶν τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα, εἰς ἣν καὶ παρέδωκεν, ἀπεκλήθη ὡς ἐκ τούτου τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα. Μετὰ ταῦτα ὁμοῦς ἐπηύξησαν τὸ τυπικὸν τοῦτο οἱ Στουδίται πατέρες, Θεόδωρος, Ἰωσήφ, Ἰωσήφ ὁ Σικελιώτης, Ἀνδρέας ὁ Ἱεροσολυμίτης, Θεοφάνης καὶ ἕτεροι, ὅπως Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης καὶ οἱ μετ' αὐτόν, οἵτινες πολλὰ προσέθεσαν καὶ ἐτακτοποίησαν διὰ τὰς ἐαυτῶν μονάς, ὡς ἐν τοῖς βίοις αὐτῶν καταφαίνεται. Κατακλείει δὲ ὁ συντάκτης τῆς σημειώσεως τὴν ὄλην ἀφήγησίν του περὶ τοῦ ὑπὸ λόγον τυπικοῦ μετὰ τῆς ἐξῆς χαρακτηριστικῆς φράσεως. «Καὶ ἄχρι δὲ τοῦ νῦν σχεδὸν ἐπανξανόμενον φαίνεται»¹. Ἔτι χαρακτηριστικώτερα εἶναι ὅσα φέρονται ἐν τινι σημειώσει τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1859 (ἐκ τοῦ ἔτους 1850) τυπικοῦ τῆς μονῆς Γρηγορίου τοῦ Ἁθωνοῦ. Ἐνταῦθα ὁ συντάκτης τῆς σημειώσεως εἰς τὸ ζήτημα, πότε ἤρχισαν νὰ συντίθηνται καὶ ψάλλωνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἰδιόμελα, ἐπάγεται, ὅτι ἀρχικῶς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ψαλμοὶ τοῦ Δαυτὶδ καὶ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Δ. ὕστερον δέ, λέγει, ὅτε ἦνθει τὸ βασίλειον τῶν Χριστιανῶν, ἔλαβεν ἄλλην μορφήν ἢ λειτουργία. Αἱ ἐκκλησῖαι δηλαδὴ ἔψαλλον τὴν ἁσματικὴν καλουμένην ἀκολουθίαν, περὶ ἧς ὁμιλεῖ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης. «Αὕτη δὲ ἡ ἁσματικὴ ἀκολουθία», συνεχίζει, «ἔπαυσεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ἀφοῦ ἡ μονὴ τῶν Στουδιτῶν ἐσυνήθισε τὸ τυπικόν, τὸ

καὶ νομοθέτει τοῦ ὑπὸ λόγον τυπικοῦ ὑπῆρξαν δύο, ὁ θειότατος Σάββας ἰδρυτῆς καὶ ἡγούμενος τῆς παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα φερωνύμου μονῆς, μετ' αὐτόν δὲ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ Θεολόγος Ἰωάννης: «Καὶ ὁ μὲν κατὰ τὴν Δ'. οἰκουμενικὴν σύνοδον, ὁ δὲ μέσον τῆς Σ'. καὶ Ζ'. ἄμφω δὲ τῆς Ἐκκλησίας πατέρες καὶ διδάσκαλοι. Οἱ δύο δὲ τὸ τυπικὸν συντεθείκασιν».

1. Ὁρα Δημητριάδου III. 658.

δοποιον ἐπέμφθη καὶ εἰς τὴν νεοφωτισθεῖσαν τότε Ρωσσίαν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὰς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίας τὸ τυπικὸν τῶν Στουδιτῶν διεδόθη, τὸ δοποιον ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους ἐκλήθη τοῦ ἁγίου Σάββα» (Ἰβρα Δημητριέβσκη, III, 637 ἑξ.). Τοσαῦτα περὶ τῆς Ἱεροσολυμητικῆς παραδόσεως, τῆς ἐτέρας πηγῆς καὶ ρίζης τοῦ ἐν χρήσει τυπικοῦ¹. Ἄλλ' ἐξ Ἰσου σπουδαία πρὸς αὐτὴν εἶναι καὶ ἡ κωνσταντινουπολιτικὴ λειτουργικὴ παράδοσις, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν ἄλλην πηγὴν αὐτοῦ καὶ ἣτις κυρίως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Αὕτη φέρεται; ἐν τῇ παραδόσει συνήθως ὡς τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἢ καὶ ὡς τυπικὸν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ὡς ἄσματικός τῶν ἀκολουθιῶν τύπος. Περὶ τούτου διελάβομεν ἐν ὀλίγοις ἐν ἐτέρᾳ ἡμῶν μελέτῃ ὑπὸ τὸν τίτλον *Περὶ τῶν ἐν ταῖς Ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου εὐχῶν*².

Ἐν ταύτῃ κατελήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ εὐχαὶ τῶν ἐν λόγῳ ἀκολουθιῶν, παρουσιαζόμεναι ὡς ξένον τι καὶ ἀσύνδετον πρὸς τὸν νῦν ὄργανισμὸν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων σῶμα, δὲν ἀνεφύησαν ἀρχικῶς ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ τινι ὀργανισμῷ ἢ τύπῳ ἀκολουθιῶν, ἀφ' οὗ βεβαίως ἀπεσπάσθησαν, καὶ ὅτι ὁ τύπος ἢ ὀργανισμὸς οὗτος εἶναι ὁ τῆς ἄσματικῆς ἀκολουθίας. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐκεῖ περὶ τοῦ τύπου τούτου λεχθέντα εἶναι πολὺ ὀλίγα καὶ πενιχρά, ἐκρίνομεν σκόπιμον νὰ διαπραγματευθῶμεν ἐνταῦθα τὸν τύπον πλατύτερον καὶ διεξοδικώτερον. Τὸν περὶ τούτου δὲ λόγον θεωροῦμεν ἐπὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀναγκαῖον καὶ ἐπίκαιρον, καθ' ὅσον παρὰ τῶν νεωτέρων, ξένων τε καὶ ἡμετέρων, λειτουργιολόγων ὁ τύπος οὗτος, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, οὐσιωδῶς ἔχει ἀγνοηθῆ ἢ τοῦλάχιστον οὐχὶ δεδόντως ἐκτιμηθῆ οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα οὔτε ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ καθόλου.

Οὕτω ὁ ἡμέτερος λειτουργιολόγος Π. Ρομπότης ἐξ ἀφορμῆς τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐν χρήσει τύπου τῶν ἡμερονυκτίων προσευχῶν ποιεῖται βεβαίως μνείαν πολλαχοῦ ἐν τῇ Λειτουργικῇ του καὶ περὶ τοῦ ἄσματικοῦ τῶν ἀκο-

1. Ὅτι ὁ ἐν χρήσει τύπος τῶν ἀκολουθιῶν ἔχει βάσιν τὸ Ἱεροσολυμητικὸν τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα, ὅπερ ὁμως συνεπληρώθη καὶ ἐκ στοιχείων τοῦ κωνσταντινουπολιτικοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι τυπικῶν, ἰσχυρίζεται καὶ ὁ ἡμέτερος Π. Ρομπότης ἐν σελ. 152 τῆς Λειτουργικῆς λέγων «τὸ τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα, τὸ συμπληρωθὲν καὶ καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν Στουδιτῶν, προσλαβὼν κατόπιν καὶ τὰ τῶν ἄλλων τυπικῶν, κατέστη ἤδη κοινὸν κτῆμα καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, περὶ τὴν 11 ἑκατονταετηρίδα, ὅτε οἱ μὲν λοιποὶ Πατριάρχαι κατέφυγον εἰς Κων)πολιν, καὶ ἐκεῖθεν ἀνέμενον πᾶσαν συνδρομήν, ἡ δὲ Ρωσσικὴ Ἐκκλησία ἐξηρτάτο ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κων)πόλεως».

2. Ἡ μελέτη ἡμῶν αὕτη, ἀναγνωσθεῖσα ὡς ἀνακοίνωσις ἐν τινι συνεδριάσει τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογ. ἐταιρείας, πέριελήφθη ἐν τοῖς Πρακτικοῖς αὐτῆς τοῦ ἔτους 1935 ἅτινα ἀπὸ τινος δημοσιεύονται καὶ ὡς Παράρτημα τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν τοῦ Νικ. Βέη.

λουθιῶν τύπου ¹, ἀλλ' οὔτε αὐτοτελῶς οὔτε πλήρως διαπραγματεύεται τοῦτον, οὔτως ὥστε ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης ὁ ἀναγνώστης δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ οὔτε τὴν πλήρη εἰκόνα, οὔτε τὴν ἀρχαιότητα καὶ σπουδαιότητα καθ' ὅλου τοῦ τύπου. Πρῶτος παρ' ἡμῖν Ἀλέξανδρος ὁ Λαυριώτης ἐδημοσίευσεν ἐκ τινος μουσικοῦ τεύχους, τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 165 Θεσ. Λ. τῆς μονῆς Λαύρας τοῦ Ἀθωνίτου Ἀθανασίου, αὐτοτελῆ τινα ἀκολουθίαν τοῦ ἁσματικοῦ ἔσπερινου ², ἀλλ' ἀγνοῶν οὗτος, ὡς φαίνεται, τὸν ἰδιοφυῆ χαρακτήρα καὶ τὴν αὐτοτελῆ ὑπαρξιν τοῦ τύπου, καθὼς καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ ὅλου τύπου καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιφερομένας παρατηρήσεις Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης, ὅστις ἀριστα γνωρίζει καὶ διεξοδικώτατα περιγράφει αὐτὸν—καταλήγει εἰς τὸ συγκεχυμένον ὅλως συμπέρασμα, ὅτι ἀρχαιότερον ὑπῆρχον δύο ἔσπερινοί, εἷς ἀπλούστερος ψαλλόμενος κατὰ τὰς κοινὰς καὶ ἐπισήμους ἡμέρας, καὶ ἕτερος ἐπισημότερος, ὁ ἁσματικός, ὅστις ἐψάλλετο κατὰ τὰς μεγάλας καὶ ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ ὅστις οἶνει ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν νῦν ἐν χρήσει παρὰ ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθω καὶ κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς ψαλλόμενον *βαθὴν* λεγόμενον *ὄρθρον*. Εἰς τὸν ἐν λόγῳ ἐκδότην διέφυγεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, τελείως ἢ γνῶσις, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἰδιαίτερου ὅλως ἰδιορρυθμοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονυκτίου προσευχῆς, παραλλήλου πρὸς τὸν τῶν μοναχικῶν, καθ' ὅτι ὁ τύπος οὗτος προερχόμενος ἐκ τῆς λειτουργικῆς παραδόσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὦν ἀρχαιότατος, ἐξετοπίσθη ἐνωρίτατα παρὰ τοῦ μοναχικοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ τύπου. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἀγνοεῖται τελείως παρ' αὐτοῦ ἡ ἰδιορρυθμία, ἡ σπουδαιότης καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου τύπου. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ἐν μέρει καὶ περὶ τοῦ Καισαρείας Ἀμβροσίου, ὅστις ἐν τῇ ἑαυτοῦ πραγματείᾳ, *Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου*, ἀναδημοσιεύει τὴν ἁσματικὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἔσπερινου καὶ τοῦ ὄρθρου, τὴν μὲν πρώτην ἐκ τινος χειρογράφου, ὅπερ δὲν κατονομάζει ³ τὴν δὲ δευτέραν ἐκ τοῦ Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εἰσέρχεται ἐγγύτερον εἰς τὸν ὅλον τύπον, οὔτε νὰ τονίξῃ τὴν ἀρχαιότητα, ἰδιορρυθμίαν καὶ σπουδαιότητα καθ' ὅλου αὐτοῦ. Βαθείας καὶ ἀξιολόγου παρατηρήσεις ποιοῦνται τοῦναντίον περὶ τοῦ ἡμετέρου τύπου ἔνιοι τῶν ξένων λειτουργιολόγων, ἐν οἷς ὁ Ἱερομόναχος τῆς ἐν Ἰταλίᾳ μονῆς Κρυπτοφέρρης *Grottoferrata Nilo Borgia* ⁴, ἀλλὰ πρὸ παντὸς οἱ *L. Petit* καὶ *Anton Baumstark* ⁵. Ἄλλ' αἱ παρατηρήσεις αὐτῶν αὐταὶ παρεμ-

1. *Π. Ρομπότι*, Λειτουργικὴ σελ. 326—327, 331—335, 337, 339, 348 κ. ἐξ.

2. Ὅρα Ἑκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν, ἔτος 1895, τόμος ΙΕ', σελ. 164—166.

3. Ἐν σελ. 63 τῆς ἑαυτοῦ Μελέτης ἀποκαλεῖ τὸ ὑπὸ λόγον χειρόγραφον *Μυστικόν*, ἀλλ' ἄνευ ἐγγυτέρως τινὸς δηλώσεως περὶ τοῦ ποῖον εἶναι τοῦτο καὶ ἐν τίνι βιβλιοθήκῃ εὐρίσκεται.

4. Ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι ὥρολογίῳ.

5. Ὁ *Baumstark* ἐν τῷ ἑαυτοῦ προμνημονευθέντι ἔργῳ πολλαχοῦ, ἰδίως δὲ ἐν σελ. 50, ὁ δὲ *L. Petit* ἐν τῷ προμν. λεξιῶν τοῦ *Cabrol*, ὑπὸ τὸ ὄρθρον

πιπτόντως καὶ ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς γινόμεναι, εἶναι, καίτοι πολυτιμότεται ἄλλως τε, τόσον ὅμως γενικαί, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ μὴ δύναται νὰ συλλάβῃ πλήρη καὶ καθαρὰν εἰκόνα οὔτε τῶν μερῶν, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ τύπος, οὔτε τῆς ὑφῆς τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἐπὶ μέρους μερῶν αὐτοῦ, οὔτε τῆς ἰδιορρυθμίας καὶ σπουδαιότητος καθ' ὅλου αὐτοῦ ἐν λειτουργικῷ βίῳ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας.

Ἐξαιρέσει τῆς μερικῆς προσπαθείας τοῦ *Nilo Borgia*, ὅστις ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἄσματος ἐσπερινοῦ¹, οὐδεμία ἄλλοθεν ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς κατάδειξιν τῶν ἐπὶ μέρους ἀκολουθιῶν τοῦ τύπου καὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς αὐτῶν. Ὁ λογιώτατος μάλιστα καὶ ἐντριβέστατος, ὅσον ὀλίγοι, περὶ τὸ τελετουργικὸν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας *L. Petit*, φρονεῖ—προφανῶς παρασυρθεὶς ἐκ κακῆς τινος καὶ ἀτυχοῦς διατυπώσεως τοῦ ἡμετέρου Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου—ὅτι ὁ ἄσματος τύπος τοῦ ἐσπερινοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ ψάλληται εἰσέτι σήμερον ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθω κατὰ τοὺς πανηγυρικοὺς ἐσπερινοὺς τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν², ἐνῶ τὸ ἀληθές, εἶναι ὅτι, ἐξαιρέσει τῆς ἀκολουθίας τῆς θείας λειτουργίας, ἣτις προέρχεται ἐκ τοῦ τύπου τούτου καὶ ἣτις ἐξακολουθεῖ εἰσέτι νὰ ψάλληται, οὐδεμία τῶν ἄλλων ἀκολουθιῶν τοῦ ἄσματος τύπου οὔτε ἐν τῷ Ἄθῳ οὔτε ἀλλαχοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ ψάλληται σήμερον. Κατὰ τὴν ρητὴν διαβεβαίωσιν Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης ὁ τύπος οὗτος ἤδη πολὺ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως εἶχε περιέλθει εἰς ἀχρηστίαν, ἐκτοπισθεὶς παρὰ τοῦ ἐν χρήσει σήμερον μοναχικοῦ. Μετὰ τοῦ σχεδὸν λοιπὸν ἀγνοηθέντος ἢ τοῦλάχιστον μὴ δεόντως ἐκτιμηθέντος τύπου τούτου, ὅστις ἄλλοτε, ἀποτελῶν τὸν ἐπίσημον καὶ καθαρὸν τύπον τῆς ἡμερονυκτιοῦ προσευχῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τῆς Κων)πόλεως, εὔρεν κρυψτάτην διάδοσιν ἀνὰ ταῖς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλονίκης μέχρι καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Ἀντιοχείας, πρὸ-

Ἀντίφωρον ἐν τῇ ἑλληνικῇ λειτουργίᾳ τόμος I., σελ. 2461 ἐξ., 1477 ἀντίφωρον τοῦ ἐσπερινοῦ 2480 περὶ ἄσματος ὁρθρου, 2488 ἀντίφωρον λιτανειῶν καὶ ἄλλα.

1. Ἴδε τὸ μνημονευθὲν ἔργον αὐτοῦ, Ὁρολόγιον σελ. 86 ἐξ.

2. Πρβλ. τὸ μνημονευθὲν ἄρθρον αὐτοῦ Ἀντίφωρον ἐν τῇ Ἑλλην. Λειτουργίᾳ παρὰ τῷ λεξικῷ τοῦ G a b r i e l I B., σελ. 2478, ἔνθα παραπέμπει εἰς τὸν Ἀλέξ. Λαυριώτην ὡς ἰσχυρίζομενον δῆθεν τοιοῦτον τι, ἐνῶ ὁ τελευταῖος ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἐσφαλμένης γνώμης, καθ' ἣν δῆθεν ὁ ἄσματος ἐσπερινὸς ἐψάλλετο ἄλλοτε κατὰ τὰς ἐπισήμους μόνον ἑορτάς, κατ' ἀκολουθίαν δέ, ὅτι ὑφίσταντο τότε συγχρόνως δύο εἴδη ἐσπερινῶν, ἐνὸς μικροῦ ἢ κοινοῦ διὰ τὰς καθημερινὰς ἡμέρας καὶ ἐνὸς μεγάλου διὰ τὰς πανηγυρικὰς τῶν ἐπισήμων ἡμερῶν, ἰσχυρίζεται ἐν τῇ ἀληθείᾳ τοσοῦτο μόνον, ὅτι ἡ διάκρισις μεταξὺ μικροῦ καὶ μεγάλου ἐσπερινοῦ ὑφίσταται ἔτι ἄχρι σήμερον ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθωνος, αἵτινες κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτάς ἀντὶ τοῦ μικροῦ ἢ κοινοῦ ἐσπερινοῦ ψάλλουσιν ἕτερον τινὰ ἐσπερινόν, βαθὺν ὄρθρον ἀποκαλούμενον. Ἄλλ' ὅτι ὁ βαθὺς οὗτος ὄρθρος συμπύπτει ἢ εἶναι ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ ἄσματος ἐσπερινοῦ, δὲν λέγεται ἐνταῦθα.

καίται ν' ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα, ἐξηγοῦντες τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ καὶ ἀριθμοῦντες τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸν μέρη, ἀναλύοντες καὶ ἀποκαθιστῶντες, κατὰ τὸ ἐνόν, τὴν τούτων ἀρχικὴν μορφήν, ἐξαίροντες δὲ καθ' ὄλου τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τύπου σημεῖα καὶ ἐπιφέροντες τοὺς λόγους, δι' οὓς αὐτὸς περιῆθεν εἰς ἀχρησίαν καὶ ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ τόπῳ τῆς γενέσεώς του, τῇ Κων)πόλει. Χειραγωγὸν ἐν τῇ ἐρευνῇ ἔχομεν κατ' ἐξοχὴν Συμεῶνα τὸν Θεσσαλονίκης, τοῦ ὁποίου τὰς πολυτίμους πληροφορίας συμπληροῦμεν δι' εἰδήσεων, ἃς ἐξ ἐτέρων ἀρχαίων τυπικῶν ἀρνούμεθα.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΩΝ ΤΥΠΟΥ

§ 1. Γενέθλιος τόπος, ὀνομασία τοῦ τύπου καὶ διάδοσις αὐτοῦ.

Ὡς γενέθλιος τόπος τοῦ τύπου ἰσχύει ἡ Κων)πολις, τῆς ὁποίας ὁ ἐπισκοπος διὰ τῆς παρὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀνυψώσεως τοῦ τέως ἀσήμεου Βυζαντίου εἰς πρωτεύουσαν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπέκτησε κεφαλαιώδη καὶ ἡγεμονικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀρχιεπισκοπικῶν καὶ πατριαρχικῶν θρόνων τῆς Ἀνατολῆς, ἀποβάς σὺν τῷ χρόνῳ πατριάρχης τῆς οἰκουμένης. Εἶναι γνωστὸς ὁ σπουδαιότατος ρόλος ὃν διεδραμάτισεν ἡ πρωτόθρονος αὕτη ἐκκλησία ἐν τῇ διατυπώσει τῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ θρησκευτικοῦ καθ' ὄλου βίου τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῷ λειτουργικῷ βίῳ ἀνάλογον ἀνέπτυξεν αὕτη δραστηριότητα, εὐνόητον, εἶναι δὲ σήμερον καὶ πολλαπλῶς μεμαρτυρημένον. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ὀρθῶς ἀναπτύσσει ὁ Α. Baumstark, δύο κατ' ἐξοχὴν κέντρα διεδραμάτισαν σημαντικὸν ρόλον ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ διαμορφώσει τῆς λειτουργίας, ἡ Ἱεροσαλήμ καὶ ἡ Κων)πολις, ἡ μὲν πρώτη ὡς μήτηρ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ πόλις τοῦ Κυρίου, ἡ δὲ δευτέρα ὡς πρωτεύουσα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ μεγάλη ἐκκλησία¹. «Τυπικὰ δὲ εἰσὶ διπλᾶ», λέγει καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης (Ἄπαντα, σελ. 553). «Καὶ τὸ μὲν ἔστι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὃ δὴ κατὰ μόνον, ὡς ἐξετέθη, τηρεῖται τὴν τάξιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας» σ. 908. «Ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ τυπικοῦ, ὅπερ μοναχικὸν ἔστι..... ἕτερον δ' ἔστι τὸ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὅπερ δὴ καὶ πᾶσαι εἶχον Ἐκκλησίαι. Αἱ συνεχεῖς δὲ τῶν ἔθνων ἐπιδρομαί», προσθέτει ὁ Συμεὼν, «τὴν τάξιν τούτου κατέλυσαν». Καὶ ἄλλαχού' σ. 905 «ἔθεν καὶ ὡς τὸ ἀρχαῖόν φησι τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὃ πατριάρχης κτλ.».

Ἐπιφέρει λοιπὸν τυπικὴ τις διάταξις τῶν ἀκολουθιῶν τῆς προσευχῆς, προσερχομένη κατὰ ταῦτα ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κων)πόλεως, ἣν ὁ Συμεὼν ἐν διακρίσει πρὸς τὴν ἱεροσολυμιτικὴν ἀποκαλεῖ ὅτι μὲν τυπικὸν τῆς μεγάλης

1. Ἐν τῷ προμνημονευθέντι ἔργῳ Vom geschichtlichen Werden der Liturgie, σελ. 41 ἐξ. Πρβλ. σελ. 44 ἐξ. ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς πρὸ τῶν χρόνων τῆς εἰκονομαχίας λειτουργικῆς ἐπιδράσεως τῆς Κων)πόλεως.

ἐκκλησίας, ἐκ τοῦ τύπου δηλαδή τῆς καταγωγῆς τῆς, ὅτε δὲ πάλιν ὡσαύτως τυπικὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὡς ἐκ τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς διαδόσεως καὶ τῆς γενικῆς, ἧς ἔτυχεν ἀποδοχῆς ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν, «ὅπερ δὴ καὶ πᾶσαι εἶχον ἐκκλησιαί», ὡς ρητῶς λέγει. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς εὐρυτάτης ἐξαπλώσεως καὶ γενικῆς ἀποδοχῆς καὶ ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν τοῦ τύπου τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν βραδύτερον, ἐνταῦθα παρατηροῦμεν τὸ ἐξῆς μόνον, ὅτι ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ τυπικοῦ τούτου τῆς μεγάλης ἢ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τοῦ ἐκ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων καταλυθέντος, εἶχε διατηρηθῆ, ὡς προείδομεν, μέχρι τῶν χρόνων *Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης* μόνον ἢ τάξις τῆς λειτουργίας· «ὃ δὴ κατὰ μόνην, ὡς ἐξετέθη, τηρεῖται τὴν τάξιν τῆς Ἱερᾶς λειτουργίας». «*Αἱ λοιπαὶ δὲ λειτουργίαι* τοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τυπικοῦ», ὡς συνεχίζει ὁ *Συμεὼν* (αὐτόθι σελ. 553)· «ἐν τῷ παρόντι καιρῷ κατὰ μὲν τὰς ἄλλας ἐκκλησίας οὐκ ἐνεργοῦνται, οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ φιλοχρίστῳ καὶ βασιλίδι πόλει, διὰ τὸ καὶ αὐτὴν ποτε ὑπὸ τῶν λατίνων ἄλῶναι καὶ τοῦ καλοῦ ἀπολέσαι καὶ ἀρχαιοτάτου ἔθους αὐτῆς κτλ.». Συγκεφαλαιοῦντες νῦν τὰ ἀνωτέρω, παρατηροῦμεν, ὅτι διεμορφώθη ὄντως ἐν Κων)πόλει ἰδιαιτέρως τις λειτουργικὸς τύπος, ὅστις ἀποκαλεῖται ἐν διακρίσει μὲν πρὸς τὸν ἱεροσολυμιτικὸν τύπον *τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας*, ὡς ἐκ τῆς εὐρείας δὲ αὐτοῦ ἐξαπλώσεως καὶ *τυπικὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας*, ὅπερ πρὸς τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς θείας λειτουργίας περιεῖχε καὶ ἑτέρας ἔτι ἀκολουθίας, αἵτινες ἐπὶ τῶν χρόνων *Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης* εἶχον περιέλθει εἰς ἀχρησίαν. Καὶ περὶ τούτου μὲν, ποῖαι ἦσαν αἱ λοιπαὶ τοῦ τυπικοῦ τούτου ἀκολουθίαι αἱ εἰς ἀχρησίαν περιπεσοῦσαι, θὰ ὀμιλήσωμεν εὐθύς ἀμέσως κατωτέρω, ἐδῶ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς πρωτίστως τὸ πρόβλημα τῆς ὀνομασίας τοῦ τύπου, περὶ ὃ θὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπ' ὀλίγον ἔτι. Εἶδομεν, διατὶ ἀποκαλεῖται οὗτος *τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας* καὶ ἄλλοτε πάλιν *τυπικὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας*. Πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν ὡσαύτως τὸ διατὶ ἀποκαλεῖται ἐπίσης *ἄσματικὸς τύπος* τῶν ἀκολουθιῶν, ἣν ὀνομασίαν ἐχρησιμοποίησαμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς παρουσίας μελέτης. Τὴν ὀνομασίαν ταύτην παραλαμβάνομεν παρὰ τοῦ *Συμεῶν Θεσσαλονίκης*, ὅστις ἐν σελ. 553 μετὰ τὸν λόγον περὶ διπλῶν τυπικῶν καὶ περὶ τῆς μὴ τελέσεως πλέον τῶν λοιπῶν ἀκολουθιῶν τοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας οὐδ' ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ Κων)πόλει συνεχίζει, «ὄμως ἐκτελεῖ ταύτην [τὴν ἄσματικὴν τάξιν ἢ Κων)πολις] τῇ ἑορτῇ τῆς ὑψώσεως, εἶξε *ἄσματικὴν* τελέσειεν ἀκολουθίαν, καὶ ἐν τῇ κοιμήσει τῆς θεομήτορος καὶ τῇ τοῦ χρυσορρήμονος μνήμῃ». Καὶ ὀλίγον τι κατωτέρω ἔτι, ἐν σελ. 556, ποιούμενος λόγον περὶ τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ τυπικοῦ τῆς Κων)πόλεως λέγει : «Ἄλλ' ἢ μὲν *ἄσματικὴ* αὕτη ἀκολουθία πέπαυται κτλ.». Φέρεται ἐνταῦθα μάλιστα ἴδιον κεφάλαιον μετὰ τοῦ τίτλου «Περὶ τοῦ τηρεῖσθαι τὴν *ἄσματικὴν* λεγομένην ἀκολουθίαν καὶ περὶ τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ τυπικοῦ». Ἐν σελ. 624, τελευτῶν τὴν περιγραφὴν

τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ τῆς Κων)πόλεως τυπικοῦ, χαρακτηρίζει τὰς μὲν ἀκολουθίας τοῦ τελευταίου ὡς *ἄσματος*, λέγων, «Καὶ τὰ μὲν τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ τυπικοῦ ἐν τούτοις [: οὕτως ἔχουσιν]. Ἴδωμεν δὲ ἐμφαντικώτερον τὰ τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ τυπούμενα μᾶλλον καὶ ἐν τῇ *ἄσματι* καλῶς λεγομένη ἀκολουθίᾳ, ἣτις παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν ἀνωθεν δέδοται, καθάπερ εἰρήκαμεν», τὸ δὲ περὶ τούτων πραγματευόμενον κεφάλαιον ἐπιγράφει διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν λέξεων «*ἀρχὴ τῶν ὑποτυπώσεων τε καὶ διατάξεων καὶ τῆς ἄσματικῆς λεγομένης ἀκολουθίας*». Πρβλ. περαιτέρω τοὺς ὅρους, περὶ τοῦ *ἄσματος* ἐσπερινῶ σελ. 624 ἐν τῷ *ἄσματι* λεγομένῳ ἐσπερινῶ σελ. 625. Τοῦτο ἔθος καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀκολουθίαις ἔστιν ἐν τῷ *ἄσματι* σελ. 625. Νῦν δὲ ἐν τῷ *ἄσματι* ἐσπερινῶ δι' ἀσθένειαν κτλ. σελ. 628. Περὶ τῶν τριῶν μικρῶν ἀντιφώνων τῶν ἐν τῷ *ἄσματι* ἐσπερινῶ σελ. 632. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν δῆλον, ὡς ἡ τοῦ *ἄσματος ἀκολουθία* προτιμότερα τῆς ἄλλης καὶ προγενεστέρα ἔστι κτλ. σελ. 636. Περὶ τοῦ *ἄσματος* ὁρθρου, σελ. 636. Ἐν σελ. 651 μετὰ τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς τῶν ἐπὶ μέρους ἀκολουθιῶν τοῦ *ἄσματος* τύπου ἐπάγεται, «αὕτη καὶ ἡ τοῦ *ἄσματος ἀκολουθία*... Ἀλλὰ νῦν διὰ ραθυμίαν ἀφέθη, ἣν ἔδει τηρεῖσθαι ταῖς καθολικαῖς καὶ ἐκκλησιαστικαῖς ἢ πάντοτε ἢ κατὰ καιρὸν, εἰς τὸ μένειν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἀκατάλυτον κτλ.». Πόθεν καὶ διατιλοπὸν ἡ τοιαύτη ὀνομασία τοῦ τύπου; Ἡ ὀνομασία αὕτη προῆλθεν, ὡς ὁρθῶς ἐξηγεῖ *Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης* ἐν σελ. 624, ἐκ τούτου, ὅτι «αἱ καθολικαὶ ἐκκλησίαι πᾶσαι ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀπαρχῆς ταύτην ἐτέλουν μελωδικῶς, μηδὲν χωρὶς λέγουσαι μέλος, εἰμὴ τὰς τῶν ἱερῶν μόνον εὐχὰς καὶ τὰς τῶν διακόνων αἰτήσεις· ἐξαιρέτως δὲ αἱ μέγισται ἐκκλησίαι, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀντιοχείας ποτέ, καὶ Θεσσαλονίκης· εἰς ἣν ἄρτι καὶ μόνον ἐν μόνῳ τῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἁγίας Σοφίας θείῳ ναῶ ἐνεργεῖσθαι ὑπολέλειπται». Ἡ μελωδία λοιπὸν καὶ τὸ ἄσμα ἀπετέλουν τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον κύριόν τι χαρακτηριστικὸν ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ, ὥστε ἐξ αὐτῶν νὰ λάβῃ οὗτος καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν προσηγορίαν τοῦ *ἄσματος*. Ἀλλ' ἡμεῖς γνωρίζομεν ἤδη ἄλλοθεν, ὅτι τὸ ἄσμα, κληροδοτηθὲν παρὰ τῆς συναγωγῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἦτο εὐρέως διαδεδομένον καὶ ἀπετέλει ἀνεκάθεν οὐσιῶδες συστατικὸν τῆς χριστιανικῆς θείας λατρείας¹. Κοινῆς λοιπὸν οὐ-

1. Πρβλ. ἐπὶ π. δ. Μάρκον 14, 26 καὶ τὰ παράλληλα τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν, ἔνθα κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ ἀναγράφεται, «Καὶ ἠμνήσαντες ἐξῆλθον...» Κολοσ. 3, 16 «διδάσκοντες καὶ νοθευθῆντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἐν χάριτι ᾄδοντες ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν τῷ Κυρίῳ». Πρβλ. Ἐφεσ. 5, 9. Μαρτυρίας πλείονας περὶ τῆς ἀνεκάθεν χρήσεως τοῦ ἄσματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δύναται νὰ εὔρῃ ὁ ἀνάγνώστης προχειρῶς ἐν τῷ προμνημονευθένει ἔργῳ τοῦ Π. Ρομπότη, Ἠθικὴ καὶ Λειτουργικὴ σελ. 274—281, κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Cabrol ὑπὸ τὸ ἄρθρον Antienne (Liturgie) τόμος I σελ. 2301 ἐξ.

σης τῆς χρήσεως τοῦ ἄσματος ἐν ταῖς ἀνά τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ἐγείρεται τότε εὐλόγως ἡ ἀπορία, διατι καὶ πόθεν προήλθεν, ἵνα ὁ τύπος τῶν ἀκολουθιῶν ὠρισμένης τινὸς ἐκκλησίας, ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λάβῃ τὴν εἰδικὴν καὶ χαρακτηριστικὴν προσηγορίαν *ἄσματικός*; Ἀναμφιβόλως ἔδει νὰ ὑπάρξῃ αἰτία τις σπουδαία πρὸς τοῦτο, αὕτη δὲ οὐδεμία ἄλλη ὑπῆρξε καθ' ἡμᾶς ἢ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀντιδιαστολῆς καὶ διακρίσεως τοῦ τύπου τούτου — ἐν τῷ ὁποίῳ ἴσως ἡ μὲν τεχνοτροπία ἔφερε πλουσιώτερόν τινα διάκοσμον, ἡ δὲ μελωδία κατεῖχεν δεσποζούσαν τινα θέσιν—ἐξ ἐτέρου τινὸς παραλλήλου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ μελωδία καὶ τὸ ἄσμα ἢ ἔφερον ἀπλουστέραν τινα μορφήν τεχνοτροπίας καὶ ἀσήμαντον ὅλως διεδραμάτιζον ρόλον ἢ καὶ ἀπεκλείοντο καθ' ἀρχὴν τελείως ἐκ τῆς προσευχῆς. Ἐξ ἀρχαίων μαρτυριῶν φαίνεται ὄντως νὰ συνάγῃται, ὅτι ἡ ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν καθολικῶν ἐκκλησιῶν χρησιμοποιοιμένη ἀγωγή τῆς μελωδίας κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ὑπῆρξεν ἀπλουστέρα ἐν συνόλῳ καὶ κατὰ κανόνα ὁμοιάζουσα μᾶλλον πρὸς ἐμμελεῖ ἀπαγγελίαν ἢ πρὸς ᾠδὴν. Ὁ Ἱερὸς Αὐγουστίνος λέγει περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅτι ἐν αὐτῇ ἔψαλλον οὕτως, ὥστε ἡ ψαλμοδία νὰ ὁμοιάζῃ μᾶλλον πρὸς ἀπαγγελίαν παρά πρὸς ᾠδὴν' *qui tammodico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuntianti vicimior esset, quam canenti* (Confes. 10, 33). Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Ἱσπόλεως Ἰσίδωρος (ἐκ τῆς Ζ'. ἑκατονταετηρίδος) περὶ τῆς ἀρχαίας καθ' ὅλου ἐκκλησίας (de eccl. off. 1, 5) πιθανῶς δὲ εἶναι τοῦτο, ἐκεῖνο τὸ εἶδος τὸ ἀρχαῖον, ὅπερ κατὰ τὰς μαρτυρίας πολλῶν ἐσώζετο ἔτι ἐν τοῖς μοναστηρίοις¹ καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰς πόλεις τεχνικώτερας τινὸς μελωδίας. Ἐν τούτοις τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ὕφος τῆς μελωδίας ἔχει ἐνωρίτητα, ὡς φαίνεται, ἐγκαταλειφθῆ παρά τινων κοσμικῶν ἰδίως ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἀντικατέστησαν αὐτὸ ὑπὸ τεχνικώτερας τινὸς μελωδίας, τῆς ἀντιφωνίας λεγομένης, ἣτις, ἐπιτηδευομένη καθ' ἀρχὰς καὶ κυρίως παρά τῶν αἰρετικῶν², δὲν ἤργησε νὰ γίνῃ

1. Ὅτι ἐν ταῖς μοναῖς ἐχρησιμοποιεῖτο ἀνέκαθεν ἡ ψαλμοδία, μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν Πρβλ. Παλλαδίου, ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία, Περὶ τῶν ἐν Νιτρία μοναχῶν ἐπὶ π. δ. ὅρα ἐν Migne τόμ. 34, σελ. 1020 «Καὶ τῆς ἐσπέρας καταλαβοῦσης ἔστιν ἱστάναι καὶ ἀκούειν ἀφ' ἐκάστης μονῆς ὕμνους καὶ ψαλμοὺς τῷ Χριστῷ ᾄδομένους».—1028, «ἦν δὲ ἰδεῖν τὸ πλῆθος σὺν αὐτῷ (τῷ ἀββᾷ ᾠρ) μοναχῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς ἀγγέλων χοροὺς ὕμνούντων τὸν Θεόν», Πρβλ. καὶ σ. 1147, ὅτι οἱ μοναχοὶ προὔπηγτων τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν αὐτῶν μονὴν μετὰ ψαλμοῦν. Πρβλ. ἐπίσης Ἰωάννου Ἐδρκατὰ ἢ Μόσχου Λειμῶνα, Migne τόμ. 87, σελ. 2896, 3005 κ. ἄλλ.

2. Οὕτω, οἱ γνωστικοὶ τῆς Συρίας Βαρδεσάνης καὶ ὁ υἱὸς του Ἀρμόνιος, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐποίησεν ἰσορίθμους πρὸς τοὺς ψαλμοὺς ὕμνους, ὁ δὲ δεῦτερος, παιδευθεὶς ἐν Ἀθήναις, εἰσήγαγεν ἑλληνικοὺς ἤχους καὶ ἀρμονικοὺς στίχους; δι' ὧν μετέδιδον τὰς καινοδοξίας αὐτῶν. Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς ἔταξε νὰ ψαλμοῦσιν γυναῖκες ᾠδὰς. Ὁ Ἄρειος συνέταξε ᾠσμάτια ναυτικά καὶ ἐπιμύλια καὶ ὀδοιπορικά,

ἀσπαστή ἔνωρις καὶ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἔτι κύκλων. Εἰ καὶ ἡ παράδοσις ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀντιφωνικοῦ τρόπου τῆς ψαλμωδίας εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν τῆς Ἀντιοχείας Ἐπίσκοπον ἱερὸν Ἰγνάτιον (ἀρχὰς τῆς Β' ἑκατονταετηρίδος), τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα τὸ τοιοῦτον ἔθος τῆς ψαλμωδίας ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένον ἐν ἀπάσαις σχεδὸν ταῖς ἐπισημοτάταις ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ὡς σαφῶς συνάγεται ἐκ τῶν φερομένων παρὰ τῷ *M. Βασιλείῳ*. Ὁ ἱερὸς δηλαδὴ οὗτος πατὴρ μεταξὺ τῶν ἄλλων λειτουργικῶν μεταρρυθμίσεων, εἰσήγαγεν, ὡς γνωστόν, εἰς τὰς ἀνὰ τὴν Καππαδοκίαν ἐκκλησίας καὶ τὸν νεωτερισμὸν τῆς μελωδίας, ἥτις ἐσκανδάλισεν, ὡς φαίνεται, τὰ πνεύματα συντηρητικωτέρων τινῶν στοιχείων, ἀντεχομένων ἔτι αὐστηρῶς τοῦ παλαιότερου ἔθους τῆς ψαλμωδίας. Ὁ ἱερὸς πατὴρ ὑπεραμυνόμενος τοῦ νεωτερισμοῦ ἐπικαλεῖται τὴν πρᾶξιν τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν, προβάλλων τὴν εὐρυτάτην διάδοσιν καὶ καθολικότητα τοῦ ἔθιμου τούτου ὅπερ ἐκράτει ἐν ταῖς ἐκκλησίαις Αἰγύπτου, Λιβύης, Θηβῶν, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, Φοινίκης, Συρίας ἄχρι τῆς τοῦ Εὐφράτου περιοχῆς, ὡς λέγει ¹.

οἱ δὲ ὀπαδοὶ τοῦ ἐλιτάνεον νυκτὸς ἔπειτα ἐν Κων)πόλει, ψάλλοντες ᾠδὰς ἀντιφώνους, ὧν μία τούτων (κατὰ Σωκράτην ἐκκλ. ἱστορ. VI, 8) ἢ ἀκροτελεύτιόν τι μόνον (κατὰ Σωζόμενον Ἐκκλ. Ἱστορ. VIII, 8) ἦτο «ποῦ εἰσὶν οἱ λέγοντες τὰ τρία μίαν δύναμιν»; Πρβλ. περὶ τούτων καθὼς καὶ *Ρομπότη Λειτουργικὴ* σ. 299, ἐνθα ὁ αὐτὸς ἰσχυρισμὸς γίνεται περὶ αἰρετικοῦ τινος Ἰέρακος, περὶ τῶν Δοντιστῶν καὶ τῶν Νεστοριανῶν.

1. «Τὰ νῦν κεκρατηκότα ἔθνη πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις συνωδὰ ἐστί καὶ σύμφωνα. Ἐκ νυκτὸς γὰρ ἀρθρίζει παρ' ἡμῶν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς καὶ ἐν πόνῳ καὶ θλίψει καὶ συνοχῇ δακρῶν ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ τελευταῖον ἐξαναστάντες τῶν προσευχῶν εἰς τὴν ψαλμωδίαν καθίστανται. Καὶ νῦν μὲν διχῆ διανεμηθέντες ἀντιπάλουσιν ἀλλήλοις... ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέφαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι· καὶ οὕτως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ψαλμωδίας τὴν νύκτα διενεγκόντες... ἐπὶ τούτοις λοιπόν, εἰ ἡμᾶς ἀποφεύγετε, φεύξεσθε μὲν Αἰγυπτίους Λίβιους ἀμφοτέρους, Θηβαίους, Παλαιστίνους, Ἀραβας, Φοίνικας, Σύρους καὶ τοῖς πρὸς τῷ Εὐφράτῃ κατοικοιμένοις καὶ πάντας ἀπαξιαπλῶς, παρ' οἷς ἀγρυπνίαι καὶ προσευχαὶ καὶ αἰχοῖνοι ψαλμωδίαὶ τεύχονται (Ἐπιστ. 897, τῆς κατὰ Καισάρειαν κληρικῶς, Migne 32, 763 ἐξ.). Κοιτὶς τοῦ νέου τούτου τρόπου τῆς ψαλμωδίας τῆς ἀντιφωνίας φαίνεται νὰ ὑπῆρξεν ἡ Συρία. Ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης (Ἐκκλ. Ἱστορ. VI, 6) ἀναφέρει, ὅτι πρῶτος εἰσηγητὴς ταύτης ἐγένετο ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς (107 ἢ 117) τῆς Β' ἑκατονταετηρίδος μαρτυρήσας δευτερός ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας, Θεοφόρος Ἰγνάτιος. Ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοδορήτου (Ἐκκλ. Ἱστορ. II, 19), καθ' ἣν εἰσηγηταὶ τῆς ἀντιφωνίας ἐγένοντο οἱ μοναχοὶ Φλαβιανὸς καὶ Διδώωρος (348—358), δὲν ἀντιφέρεται ἀναγκαιῶς πρὸς τὴν τοῦ Σωκράτους, καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ εἰσήγαγε αὐτὴν τὸ πρῶτον ὁ ἱερὸς Ἰγνάτιος, νὰ ἀνεπέωσαν εἰτα οὗτοι αὐτὴν ποραμεληθεῖσαν παρὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πιστῶν τῆς Συρίας. Μετὰ τῆς ἀπόψεως ταύτης συμφωνοῦσι τόσον ἡ τοῦ Σωζόμενον πληροφορία (Ἐκκλ. ἱστ. III, 20) περὶ Ἀρειανῶν, ὅτι ἡ παρ' αὐτῶν ὕμνησις τοῦ Θεοῦ κατὰ χοροῦς προϋφίστατο ὡς ἔθος, ὅσον καὶ ἡ τοῦ Νικήτα Χωνιάτη, (Θησαυρὸς πίστεως,

Εἰς τὸν παρὰ τοῦ Μ. Βασιλείου παρεχόμενον κατάλογον τοῦτον τῶν χωρῶν πρέπει νὰ προστεθῶσιν εἰσέτι αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ρώμης, τῶν Μεδιολάνων καὶ τῆς Κων)πόλεως ¹. Περὶ τῆς πρώτης γνωρίζομεν, ὅτι ὁ πάπας Σίλβεστρος περὶ τὸ 360 διωργάνωσεν ἐν αὐτῇ μουσικὴν σχολήν, περὶ τῆς δευτέρας, ὅτι ὁ Ἱερὸς Ἀμβρόσιος εἰσήγαγεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀντιφωνίαν καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς ἤχους, ἐμόρφωσεν δὲ καὶ τὸ ἀμβροσιανὸν λεγόμενον ᾄσμα, *Cantus ambrosianus*, ὅπερ ἀνεμόρφωσεν βραδύτερον ὁ πάπας Γρηγόριος, ὅστις συνέστησεν ἐν Ρώμῃ μουσικὴν σχολήν, ἐφεῦρε δὲ καὶ τὴν γραφὴν *neuma* ². Ἐν Κωνσταντινουπόλει τέλος δὲν εἰσήχθη ἡ ἀντιφωνία τὸ πρῶτον παρὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς κοινῶς πρεσβεύεται, ἀλλὰ προϋπήρχεν αὐτοῦ, οὔσα ἐν χρήσει τόσον παρὰ τοῖς ἀρειανίζουσιν, ὅσον καὶ παρὰ τοῖς ὀρθοδοξοῦσι κατοίκοις αὐτῆς, ὡς σαφῶς συνάγεται ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ *Σωκράτους* (Ἐκκλ. Ἰστ. VI, 8) καὶ τοῦ *Σωζομενοῦ* (Ἰστορ. Ἐκκλ. VIII, 8), οἵτινες ὁμιλοῦσιν οὐχὶ περὶ τῆς παρὰ τοῦ Ἱεροῦ τούτου πατρὸς τὸ πρῶτον εἰσαγωγῆς τῆς ἀντιφωνίας, ἀλλὰ προϋποθέτοντες τοῦναντιὸν τὴν ὑπαρξίν ταύτης ἐν Κων)πόλει πρὸ τῆς αὐτόθι παρουσίας αὐτοῦ, *ἠῦξησε δὲ πρῶτος καὶ τὰς περὶ τοὺς νυκτερινοὺς ὕμνους εὐχὰς* (Σωκράτης),

V, 30), καθ' ἣν λέγεται, ὅτι ὁ Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος τὴν εἰδικὴν ταύτην ψαλμῳδίαν, ἣν ἀντιφωνίαν ἀποκαλοῦμεν, μετέφρασαν κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μομφουεστίας, ἐκ τῆς Συριακῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ὅτι ὁ Φλαβιανὸς διέταξε πρῶτος νὰ ψάλληται τὸ «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι». Ὅτι δὲ ἡ παρὰ τοῖς Σύροις τῆς Ἀντιοχείας κατ' ἔθος ἀσκουμένη ἀντιφωνία ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸν χρηματίσαντα ποτὲ ἐπίσκοπον αὐτοῦ Ἰγνάτιον, οὐδὲν ἐνέχει καθ' ἑαυτὴν τὸ παράδοξον καὶ ἀπίθανον, ἐπικυρώνει τοῦναντιὸν τὴν τοῦ Σωκράτους ὁμολογίαν. Περὶ τῆς παρὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Βιθυνίας χρήσεως τοῦ ἐκ διαδοχῆς ᾄσματος μαρτυρεῖ ἤδη ἡ ἐκ τοῦ ἔτους 111 περίπου προερχομένη ἐπιστολὴ Πλινίου τοῦ νεωτέρου (X, 97) πρὸς τὸν Τραϊανόν.

1. Πρὸβλ. καὶ Θεοδωρήτου Ἐκκλ. Ἰστ. II, 19 (Migne 82, 1060), ἐνθα μετὰ τὰ λεγόμενα, ὅτι οἱ μοναχοὶ Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος «πρῶτοι διχῆ διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χοροὺς ἐκ διαδοχῆς ᾄδειν τὴν δαυιτικὴν ἐδίδαξαν μελωδίαν» ἐπάγεται. «Καὶ τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτον ἀρξάμενον, πάντοτε διέδραμε καὶ κατέλαβε τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα».

Εἰς τὴν ὡς ἀνωτέρω τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ Αἰγύπτου μαρτυρίαν προσθέτομεν καὶ τὰ παρὰ τοῦ *Ἐδσεβίου* (Ἐκκλ. Ἰστορ. II, 17=Migne 20, 180) καὶ *Νικηφόρου Καλλισίου* (Ἐκκλ. Ἰστορ. II, 16=Migne 145, 796) λεγόμενα τῶν παρὰ τοῦ Ἰουδαίου Φίλωνος μνημονευομένων θεραπευτῶν τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες παρὰ τῶν εἰρημένων ἐκκλ. συγγραφέων ἐκλαμβάνονται ὡς χριστιανοὶ ἀσκηταί. Λέγεται δὲ περὶ αὐτῶν ἐνταῦθα, ὅτι ποιοῦσιν *ᾄσματα καὶ ὕμνους* εἰς τὸν Θεόν, διὰ *παντοίων μέτρων καὶ μελῶν ρυθμοῖς* σεμνοτέρους ἀναγκαίως χαράσσοντες καὶ ὅτι κατὰ τὰς τῆς μεγάλης θορτῆς παννυχίδας (=τοῦ Πάσχα δηλ.) ἐψαλλον ὡς ἐξῆς: «θῶς μετὰ ρυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηγοῦσιν».

2. *Βαρσίδου* Ἐκκλ. Ἰστορ. A, 328, *Ρομπότη* Λειτουργικὴ σ. 278 ἐξ.

ἢ, «προθυμότερόν τε τότε μάλλον ὁ Κων)πόλεως λαὸς τοῖς ἑωθινοῖς καὶ νυκτερινοῖς ὕμνοις ἐχρῆτο» (Σωζόμενος).

Ἄξιοσημείωτος εἶναι ἡ στάσις, ἣν ἐτήρησαν μοναχικοὶ τινες κύκλοι, ἰδίως τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Σινᾶ, ἀπέναντι τῆς εἰσβολῆς τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου τῆς μελωδίας, ἥτις παρουσιάζεται ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς ἐν ταῖς κοσμικαῖς ἰδίως ἐκκλησιαίαις, συνδεδεμένη μετὰ νέων τινῶν καὶ καινοφανῶν ὕμνων, τῶν *τροπαρίων* καὶ τῶν *κανόνων*¹. Νεαρός τις μοναχὸς μαθητῆς τοῦ Αἰγυπτίου ἀββᾶ Παμβῶ (ἐκ τῆς Δ' ἑκατονταστηρίδος), εὐρεθεὶς εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ λαβὼν μέρος ἐν ταῖς παννυχίαις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς πόλεως ταύτης, ἔμεινε κατενθουσιασμένος ἐκ τῆς ὠραίας τάξεως τῶν ἀκολουθιῶν τῶν κληρικῶν, πρὸ παντὸς δὲ ἐκ νέου τινὸς δι' αὐτὸν ἄσματος, τοῦ τῶν τροπαρίων καὶ τῶν κανόνων. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν μονὴν εὗρισκε τὴν ψαλμωδίαν τῶν

1. Ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνικότερας μελωδίας συνεδέθη ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς μετὰ τῆς εἰς τὴν λατρειᾶν εἰσαγωγῆς ὕμνων ἐκ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ παραδείγματος πολλῶν αἰρετικῶν, τῶν *Γνωστικῶν* καὶ Ἀρειανῶν ἰδίως, οἵτινες ἐπεδίωκον τὴν εὐρύτεραν διάδοσιν τῶν ἑαυτῶν αἰρετικῶν διδασκαλιῶν διὰ τῆς μελωδίας καὶ συνθέσεως ἰδιαιτέρων ὕμνων (Περβλ. *Φιλιστρ.* Ἐκκλ. Ἰστ. 2, 2. *Σωκράτους* Ἐκκλ. Ἰστ. 6, 8. *Σωζομ.* Ἰστ. 8, 8. *Γρηγ. Ναζ.* λόγος 51. *Ἀγνουσίνου* *Epist.* 119). Τὸ πρᾶγμα, ὡς εἰκόσ, ἤγειρε ἀνησυχίας ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐδάφους, ὃν προῖόν ἦτο, ἡ διὰ τοῦ 59 κανόνος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου (Περβλ. καὶ *Mans II*, 494), ἀπαγόρευσις ἐν λειτουργικῇ χρήσει παντὸς ποιητικοῦ χαρακτήρος, μὴ βιβλικοῦ κειμένου, Ἀλλ' ἡ βία τῶν πραγμάτων ἦτο ἰσχυροτέρα πάσης ἀπαγορεύσεως. Ὡς ἐκ τούτου ἤρχισαν πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ οἱ ὀρθόδοξοι νὰ συνθέτωσιν ὀρθοδόξους ὕμνους, ἵνα διὰ τῆς μελωδίας τούτων ἐνσπείρουν εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν τὴν εὐσέβειαν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν παραδειγμάτων *Ἐφραίμ τοῦ Σύρου* (†378) κατὰ τῶν *Γνωστικῶν* *Βαρθησάνους* καὶ Ἀρμονίου (*Σωζομ.* 3, 16. *Θεοδώρητου* 4, 20), *Ἰσαὰκ τοῦ μεγάλου* κατὰ τῶν αὐτῶν, *Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου* κατὰ τῶν ἐν Κων)πόλει Ἀρειανῶν, κοσμήσαντες, ὡς εἶδομεν, τὰς παννυχίδας, *Φλαβιανῶ* τοῦ Ἀντιοχείας, ὅστις ἐναντίον τῶν αὐτῶν αἰρετικῶν εἰσῆγαγε τὴν ψαλμωδίαν τοῦ Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. Ἀγνοοῦμεν, ἂν ὁ πινδαρικός ὕμνος Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρείας (Παιδ. 3, 12), οἱ ὕμνοι Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ οἱ χριστιανικοὶ ὕμνοι τοῦ Συνησίου ἦσαν ἐν χρήσει καὶ ἐπ' ἐκκλησιαίαις, ἀναμφιβόλως ὁμως ἐψάλλοντο τὰ τριῶν *Σωφρονίου* τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ τὰ ἰδιώμελα καὶ οἱ κανόνες τοῦ Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης. Ἐκτὸς λοιπὸν τῶν βιβλικῶν ὕμνων ὑπῆρχον ἀνεκάθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ὕμνοι ὑπὸ Χριστιανῶν συντεθέντες, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν φερομένων παρ' *Εὐσεβίῳ* (*Ἱστορ.* 5, 28), *Ὀριγένη* κατὰ *Κέλσου* (8, 67) καὶ *Τερτυλιανῶ* (*de spectac.* 29). Ὡς τοιοῦτοι δὲ ὕμνογράφοι ἀναφέρονται ὁ μάργυς Ἀθηνογένης, ὁ Νέπκος, Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρείας κλπ.

Ὑμνοι τινὲς τῶν ἀρχαιοτέρων τούτων ὕμνογράφων διεσώθησαν ἄχρι σήμερον ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ἡμῶν, ὅπως ἡ δοξολογία ἡ μικρῇ (τοῦ ἑσπερινοῦ), καταξίωσον, καὶ ἡ μεγάλη τοῦ ὄρθρου, *Δόξα σοι τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς*, ὁ ἐπιλύχνιος ὕμνος, *Φῶς Ἰλαρόν*, ὃν ὁ Μ. Βασίλειος μαρτυρεῖ ὡς γενικῶς διαδεδομένον, διακρίνει ὁμως αὐτὸν ρητῶς ἀπὸ τὸν συγγενῆ τοῦ Ἀθηνογένους ὕμνου. (δρα Π. Ρομπότη *Λειτουργικῆ* σελ. 293 ἐξ).

γερόντων τῆς μετανοίας του μονότονον πλέον καὶ ὑπηγλέαν. «Ἄββᾶ, ἔλεγεν εἰς τὸν Παμβῶ ὁ μοναχός, ἐν ἀφωνεῖα δαπανῶμεν τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ καὶ οὔτε κανόνας οὔτε τροπάρια ψάλλομεν. Ἀπελθόντος γὰρ μου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἶδον τὰ τάγματα τῆς ἐκκλησίας πῶς ψάλλουσι, καὶ ἐν λύτῃ γέγονα πολλῇ, διατι καὶ ἡμεῖς οὐ ψάλλομεν κανόνας καὶ τροπάρια». Τότε ὁ ἄββᾶς ἀπεκρίνατο εἰς αὐτόν· «Οὐαὶ ἡμῖν, τέκνον, ὅτι ἔφθασαν αἱ ἡμέραι, ἐν αἷς ὑπολείψουσιν οἱ μοναχοὶ τὴν στερεὰν τροφήν, τὴν διὰ τοῦ Ἁγίου πνεύματος ρηθεῖσαν καὶ ἐξακολουθήσωσιν ἄσματα καὶ ἤχους. Ποῖα γὰρ κατάνυξις, ποῖα δάκρυα τίκτονται ἐκ τῶν τροπαρίων; εἰ γὰρ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ παριστάμεθα, ἐν πολλῇ κατανύξει ὀφειλομεν ἵστασθαι καὶ οὐχὶ ἐν μετεωρισμῷ. Καὶ γὰρ οὐκ ἐξῆλθον οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ, ἵνα παρίστανται τῷ Θεῷ καὶ μετεωρίζονται καὶ μελωδοῦσιν ἄσματα καὶ ρυθμίζουσιν ἤχους καὶ σείουσι χεῖρας καὶ μεταβαίνουσι πόδας»¹.

Εἰς τὰ ὡς ἀνωτέρω λεγόμενα τοῦ Παμβῶ προστίθεται ἔτι καὶ ἡ ἐξῆς προφητεία αὐτοῦ. «Ἴδου γὰρ λέγω σοι τέκνον, ὅτι ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅτε φθαροῦσιν οἱ Χριστιανοὶ τὰς βίβλους τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν θεσπεσιῶν προφητῶν, λειαινόντες τὰς ἁγίας Γραφὰς καὶ γράφοντες τροπάρια καὶ ἑλληνικοὺς λόγους καὶ χυθήσεται ὁ νοῦς εἰς ταῦτα, ἐκείνων δὲ ἀποστήσεται»². Εἰς τοῦτο προσθέτομεν καὶ δύο ἕτερα παραδείγματα. Τὸ α', ἐκ τῆς Ε'. ἑκατονταετηρίδος, εἶναι ἔτι διδακτικώτερον. Ἄββᾶς τις Παῦλος ἐκ τῆς Καππαδοκίας ἔνεκεν τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν εἰς τὴν χώραν ταύτην ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐξ ἧς ἀπεσύρθη τέλος εἰς τὴν Νιτρίαν, ὅπου προσεκολλήθη εἰς τὸ κελλίον γέροντός τινος ἀναχωρητοῦ. Μετὰ τινα ὅμως χρόνον διατριβῆς ἐνταῦθα ἐνεφανίσθη εἰς τὸν ἠγούμενον τοῦ ὄρους, παρ' οὗ ἐζήτησε τὴν εἰς αὐτὸν χορήγησιν ἰδιαιτέρου τινὸς κελλίου, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο, ὡς ἔλεγε, νὰ συγκατοικῇ πλέον μετὰ τοῦ γέροντος, ὅστις δὲν ἐφύλαττεν οὔτε ἀκολουθίαν τινά, οὔτε κανόνα, οὔτε τὸν τῶν μοναχῶν οὔτε τὸν τῶν κοσμικῶν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων παραπόνων, ἅτινα ἐκφέρει, ἐξαιρεται ὡς δεινότερον πάντων ἡ παρὰ τοῦ γέροντος γενομένη εἰς αὐτὸν ἀπαγόρευσις τοῦ νὰ ψάλλῃ κανόνας καὶ τροπάρια, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἐν τούτοις, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Παῦλος, τὴν συνήθη ψαλμωδίαν πάντων. Ὁ ἠγούμενος μετὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν παραπόνων ἀποκρίνεται εἰς αὐτὸν οὕτως· ἀδελφέ, ἐπίστρεψον εἰς τὸ κελλίον σου καὶ παράμεινον παρὰ τῷ γέροντί σου, ἐὰν θέλῃς νὰ σώσῃς τὴν ψυχὴν σου.

1. Ὅρα καρδινάλιου *J. P. Pitra* Hymnographie de l' eglise grecque (Rome, 1867), σελ. 43 ἐξ. Πρβλ. καὶ ἰδίου *De juris eccles. graec. hist. et monum* τόμος II, 220 ἐξ. Πρβλ. καὶ *W. Christ et M. Paranicus Anthologia graeca Carminum christianorum* (Lipsiae, 1871) σ. XXIX—XXII.

2. Ὅρα: Συναγωγὴ ρημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν Πατέρων, Παύλου τοῦ Εὐεργετηνοῦ (Κων)πολις, 1861) σ. 89.

Μετά τινας ἄλλας ἔτι συμβουλίας, ἀναφερομένης εἰς τὰ λοιπὰ παράπονα, ἐπανερχόμενος ἐπὶ τῆς παρὰ τοῦ γέροντος ἀπαγορεύσεως εἰς αὐτὸν τῆς ψαλμωδίας, παρατηρεῖ ὁ ἡγούμενος τὰ ἑξῆς: «Τὸ τροπάρια καὶ κανόνας ψάλλειν καὶ ἤχους μελλῆζειν τοῖς κατὰ κόσμον ἱερεῦσί τε καὶ τοῖς λοιποῖς ἀρμόζον [ἔστι] διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ λαὸς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συναθροίζεσθαι εἰώθει· τοῖς δὲ μοναχοῖς, τοῖς μακρὰν τῶν τοῦ κόσμου θορυβίων διάγουσι, τὸ τοιοῦτον οὐ μόνον ἀσύμφορόν ἐστι, ἀλλὰ καὶ βλάβης πολλάκις γίνεται πρόξενον»¹.

Συνεχίζων περαιτέρω τὸν λόγον ὁ ἡγούμενος μεταξύ ἄλλων ἐπάγεται, ὅτι καθὼς ὁ ἄλιεὺς διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγκίστρου δολώματος παγιδεῦει τὸν ἰχθύν, οὕτω καὶ ὁ διάβολος διὰ τῆς πλεκτάνης τοῦ τροπαρίου καὶ τοῦ ᾄσματος. Μακρὰν ὄθεν ἔστω τοῦ μοναχοῦ, τοῦ θέλοντος νὰ σώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, πᾶν ᾄσμα ἐσηματισμένης φωνῆς. Τὸ β' παράδειγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐχθρικήν στάσιν, ἣν ἐξηκολούθουν νὰ τηρῶσιν κατὰ τὴν ΣΤ'. ἑκατονταετηρίδα οἱ μοναχοὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἀπέναντι τῆς πανταχοῦ γενικευθείσης πλέον χρήσεως τῶν τροπαρίων, ὡς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὡς ἀνωτέρου ἰσχυρισμοῦ τοῦ ἐκ Καππαδοκίας Ἀββᾶ Παύλου, ἐν ταῖς ἀκολουθίαις οὐ μόνον τῶν κοσμικῶν κληρικῶν, ἀλλ' ἔτι καὶ τῶν μοναχῶν. Αἱ παρὰ τῶν Σιναϊτῶν τούτων μοναχῶν τελούμεναι τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου ἀκολουθίαι, ἐφ' ὧν θὰ ἐπανέλθωμεν βραδύτερον, διεκρίνοντο κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τῶν κατὰ τινὰ ἀγρυπνίαν παραστάντων ἐν αὐταῖς μοναχῶν Σωφρονίου καὶ Ἰωάννου (Μόσχου)² διὰ τὴν παντελεῖ ἀπουσίαν παντὸς οἰουδήποτε τροπαρίου.

Εἰς τὴν ἀπορίαν δὲ τούτων, διατὶ δὲν φυλάττεται παρὰ τῶν Σιναϊτῶν ἡ προᾶξις τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὀρίζουσα τὴν ψαλμωδίαν διαφόρων τροπαρίων κατὰ διάφορα σημεῖα τῶν ἀκολουθιῶν, ἀπαντᾷ ὁ ἡγούμενος Νεῖλος διὰ τῆς παραπομπῆς ἐπὶ τῆς ὑφισταμένης διακρίσεως μεταξύ τῶν παρὰ τῶν κοσμικῶν κληρικῶν καὶ τῶν μοναχῶν τελουμένων ἀκολουθιῶν².

1. Ἴδε Καρδινάλιον Pitra μνημονευθεῖσαν συγγραφὴν, Hymnographie κλπ. σελίς 41 ἔξ.

2. Ὁρα Pitra de Juris eccles. gr. hist. et mon I, σελ. 220]21 Πρβλ. καὶ Hymnographie, αὐτόθι. Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ Pitra ληφθέντα παραδείγματα προσθέτομεν ἕνια ἔτι ἐκ τῆς προμνημονευθείσης Συναγωγῆς ρημάτων κλπ. τοῦ Ἐδεργενιοῦ Παύλου. Οὕτω ἐν σελ. 41 ἀναγινώσκουμεν τὴν ἑξῆς ἐκ τοῦ Γερροντικοῦ διήγησιν. Ἀδελφός τις ἠρώτησε τὸν ἄββᾶ Σιλουανόν, τί πρέπει νὰ κάμῃ, ὅπως ἀποκτήσῃ τὴν κατάνυξιν καὶ ἀποδιώξῃ τὴν ἀηδίαν, τὸν ὕπνον καὶ τὸ νύσταγμα, ὑφ' ὧν καταίχεται. Καίτοι δέ, ὡς προσέθηκεν, εὐθύς ὡς ἀνίσταται ἐκ τοῦ ὕπνου ἐπιδίδεται ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ψαλμωδίαν, οὐδένα δὲ ψαλμὸν ἄνευ ἤχου λέγει, δὲν κατορθώνει ἐν τούτοις νὰ υπερνικήσῃ τὸν νυσταγμὸν. Εἰς ταῦτα ἀπεκρίθη ὁ γέρον· «τέκνον, τὸ λέγειν σε τοὺς ψαλμοὺς μετὰ ἤχου πρῶτον μὲν ὑπερηφάνεια ἐστὶ ὑποβάλλει σοι γάρ, ὅτι ἐγὼ ψάλλω, ὁ ἀδελφός σου ψάλλει· δεύτερον δὲ καὶ σιληρῶσαι σου τὴν καρδίαν καὶ οὐκ ἔξω κατανοῆσαι. Εἰ οὖν θέλεις τὴν κατάνυξιν, ἄφες τὸ ᾄσμα καὶ ὅτε ἴσασαι τὰς εὐχὰς σου ποιῶν, ἐρευνάτω ὁ νοῦς σου τοῦ στίχου τὴν δύναμιν καὶ λογίζου, ὅτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ παρίσταται κτλ... λέγει ὁ μοναχός.

Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι αἱ εἰς ἄκρον αὐστηραὶ αὗται περὶ τοῦ ἄσματος κρίσεις τῶν συντηρητικῶν καθ' ὄλου στοιχείων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατισχύσωσι καὶ ν' ἀνακόψωσι τὴν ὁρμὴν οὔτε τῆς ποιήσεως οὔτε τῆς μελωδίας. Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν τελευταίαν σταχυολογοῦμεν ἐνταῦθα ὀλίγας μόνον ἐκ τῶν πολλῶν μαρτυριῶν.

Ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος (ὁμιλία 36 εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους) βεβαιοῖ, ὅτι «*συνήνεσαν τὸ παλαιὸν ἅπαντες καὶ ὑπέψαλλον κοινήν*», ἐπιπροσθέτως μάλιστα εἶτα, «*τοῦτο ποιοῦμεν καὶ ἡμεῖς*». Ἀλλαχοῦ πάλιν (εἰς ψαλμὸν 145) λέγει· «*Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες καὶ πρεσβῦται καὶ νέοι διηγήρηται μὲν κατὰ τὸν τῆς ὑμνωδίας λόγον*» τὴν γὰρ ἐκάστου φωνὴν τὸ πνεῦμα κεράσαν, *μίαν ἐν ἅπασιν ἐργάζεται μελωδίαν*». Τὰ αὐτὰ ἰσχυρίζεται καὶ ὁ Ἰλάριος (ἐν Psalm 65). Ὁ Μ. Βασίλειος πάλιν λέγει, ὡς εἶδομεν καὶ ἄνωτέρω, ὅτι «*ἐκ νυκτὸς ὁρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καὶ ἐν πόνῳ καὶ θλίψει καὶ συνοχῇ δακρῦων ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, τελευταῖον ἐξαναστάντες τῶν προσευχῶν εἰς ψαλμωδίαν καθίστανται*. Καὶ νῦν *διχῆ διανεμηθέντες ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλους*.... ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες *ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσιν*.... ἡμέρας ἤδη ἐπιλαμπούσης πάντες *κοινῆ ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσιν τῷ Κυρίῳ*» (Ἐπιστ. πρὸς κληρικοὺς τῆς Νεοκαισαρείας. Migne 32, 764). Ἐκ τῶν λεγομένων πάλιν τοῦ Κασσιανοῦ (Instit. II, 5, 6, 7, Πρβλ. καὶ II, 2), ὅστις συνήνητησεν ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῆς Αἰγύπτου τὴν ἀντιφωνικὴν ψαλμωδίαν, ἣν ἐθεώρει ὡς νεωτερι-

ἐγώ, ἀββά, ἐξ ὅτου ἐμόνασα τὴν ἀκολουθίαν τοῦ κανόνος καὶ τῆς ὥρας κατὰ τὴν ὀκτάηχον ψάλλω· ἀπεκρίθη ὁ γέρον. καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάνυξις καὶ τὸ πένθος φέσγει ἀπὸ σοῦ... Ἐνόησον γὰρ τοὺς μεγάλους πατέρας, πῶς ἰδιῶται ὑπάρχοντες καὶ μήτε ἤχους μήτε τροπάρια ἐπιστάμενοι, εἰ μὴ ὀλίγους ψαλμοὺς, δίκην φωστῆρων, ἐν κόσμῳ ἔλαμψαν· οἷος ἦν ὁ ἀββάς Παῦλος ὁ ἀπλοῦς καὶ ὁ Παμβῶ καὶ Ἀπολλῶ κτλ.... Τὸ γὰρ ἔσμα πολλοὺς εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς κατήγαγεν, οὐ μόνον κοσμικοὺς, ἀλλὰ καὶ ἱερεῖς, ἐκθηλῦναν αὐτοὺς καὶ Τὸ οὖν ἔσμα τῶν κοσμικῶν ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ λαὸς συναθροίζεται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Ἐνόησον τοίνυν πόσα τάγματα εἰσὶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ οὐ γέγραπται περὶ τινος αὐτῶν, ὅτι μετὰ τῆς δικαίῃ ψάλλουσι, ἀλχ. κτλ....». Πρβλ. καὶ τὸ ἐν σελ. 69, ἐνθα παρόμοιά τινα λέγονται. Ἄλλ' ἀπέναντι τῶν τοιούτων κατὰ τοῦ ἄσματος φωνῶν, ἴστανται ἕτερα ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ Ἐφραίμ τοῦ Σύρου. Τοιαῦτα ἐπὶ π.δ. εἶναι αἱ ἐν σελ. 42, 43, 44, καὶ 65 ἐκτιθέμεναι. Κατὰ τινος δὲ τούτων τὸ ἔσμα θεωρεῖται ὑποχρέωσις πάντων, ἀγγέλων, λαϊκῶν καὶ μοναχῶν, πρὸ πάντων δὲ τῶν τελευταίων, οἵτινες δέον νὰ ἔχωσι αὐτὸ ὡς κανόνα (ἴδρα ἐν σελ. 43 γνῶμην Ἀντιόχου τινός). Ἐὰν τις εὔρεθῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ πολλῶν ἢ ὀλίγων καὶ ἀφράξῃ τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ μὴ βοᾶν πρὸς τὸν Θεόν» λέγεται ἐν 42, «*ἐκεῖνος δαμῶνων ἔργον ἐργάζεται*» καὶ γὰρ οἱ δαίμονες μὴ δυνάμενοι ἀκοῦσαι τὸν ἐπαινον τοῦ Χριστοῦ καὶ τοὺς ψάλλοντας ἀργοῦσιν».

σμόν¹, μαρτυρεῖται, ὅτι πλουσιωτέρα τις καὶ τεχνικωτέρα μελωματικῆ ἐξέλιξις τοῦ ἔσματος ἠδύρισκετο ἐν τῇ γενέσει τῆς καὶ ἐν αὐταῖς ἔτι ταῖς μοναστηριακαῖς ἀκολουθίαις τῆς ἡμερονυκτίου προσευχῆς τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω μνημονευθέντων λόγων τοῦ ἐκ Καππαδοκίας ἄββᾶ *Νείλου*, διῆσχυριζομένου, ὅτι τὸ ἔσμα τῶν τροπαρίων καὶ τῶν κανόνων ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν πάντων ψαλμωδίαν. *Ψάλλειν, ἀντιψάλλειν, ὑπηγεῖν, ὀπακοῦειν, κοινῇ ψάλλειν, ἀντιφωνεῖν* ἦσαν ὄροι τῆς τεχνικωτέρας μελωδίας², ἣτις ἐνιαχοῦ ἔχει λάβη θεατρικὸν χαρακτήρα, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν λόγων πατέρων τινῶν κατακρινόντων τὰ γυναικοπρεπῆ μέλη καὶ τὴν ὑπερβολικὴν τῶν μελωδιῶν ποικιλίαν. Οὕτω, ὁ ἱερός Χρυσόστομος αὐστηρῶς καθάπτεται τῶν μιμουμένων τοὺς μίμους καὶ ὀρηχστάς τοὺς ἀτάκτως ἀφιέντας φωνὰς καὶ χεῖρας ἐπανατείνοντας καὶ τοὺς ποσὶν ἐφαλλομένους καὶ ὄλω περικλωμένους τῷ σώματι (λόγος εἰς Ὁσσή, 1, ὁμιλ. εἰς τὸ εἶδον τὸν Κύριον), Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης τὴν τῶν γυναικῶν θεατρικὴν μελωδίαν (Βιβλ. Α'. ἐπιστ. 90), ὁ Ἱερώνυμος τοὺς ἀποπλύνοντας τὸν λάρυγγα διὰ γλυκέως φαρμάκου (ἐν Ephes. 5, 19). Ἀλλὰ καὶ σύνοδοί τινες ὡσαύτως ἠσχολήθησαν μετὰ τοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔσματος, οὕτω ὁ 75 κανὼν τῆς ΣΤ'. δορίζει «τοὺς ἐπὶ τῷ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παραγινομένους βουλόμεθα μήτε βοαῖς ἀτάκτους κεχρησθῆναι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκβιάζεσθαι, μήτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ τῇ ἐκκλησίᾳ ἁρμοδίων τε καὶ οἰκείων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως ταῖς μελωδίαις προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ· εὐλαβεῖς γὰρ ἔσονται τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τὸ ἱερὸν ἐδίδαξε λόγιον».

1. Πρβλ. τὴν ἀνωτέρω ἐν σελ. 716 ἐκτεθεισάν ἱστορίαν περὶ τῆς κατὰ τὴν Δ' ἐκ. στάσεως ἐνὸς τῶν κορυφαίων τῶν μοναχῶν τῆς Αἰγύπτου, τοῦ ἄββᾶ Παμβῶ, ἐναντι τῆς μελωδίας καθόλου καὶ τῶν τροπαρίων.

2. Τὸ ἔσμα φαίνεται νὰ διηγεῖτο κατὰ ταῦτα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς τρία εἶδη α) τὴν *συμφωνίαν*, καθ' ἣν πάντες ἀπὸ κοινοῦ ἔψαλλον ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, ὡς λέγει ὁ *Μ. Βασίλειος* ἐν τῷ προμνημονευθέντι χωρίῳ. Ὅρα καὶ *Σφζομ. Ἐκκλ. Ἰσ. Ε, 19*. «Ἐξῆρχον δὲ τῶν ψαλμῶν τοῖς ἄλλοις οἱ τούτοις ἀκριβοῦντες καὶ ξυνεπήχθη τὸ πλῆθος ἐν συμφωνίᾳ». β) Τὴν *ὑποφωνίαν* ἢ *ὑπακοήν*, συνισταμένην ἐν τούτῳ, ὅτι ὑπῆχει καὶ ὑπέψαλλεν ὁ λαὸς συνακολουθῶν τοὺς ψάλτας (ὄρα *Μ. Βασιλείου* αὐτόθι, «ἐπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι». (Πρβλ. καὶ Χρυσοστ. ὁμιλ. 36 εἰς τὴν Α'. Κορινθ.), ἢ συνεπλήρωνεν τὸν παρὰ τῶν ψαλτῶν ὀρχεῖόμενον στίχον διὰ τινων μικρῶν ἐφυμνίων ἢ ἀκροστιχίων ἢ ἐπωδῶν. (Ὅρα Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἰστ. II, 17) ἢ ἐκ διαδοχῆς παρὰ τῶν χορῶν, διηρημένων εἰς δύο στίχους, τὸν δεξιὸν καὶ τὸν ἀριστερόν. γ) Τὴν *ἀντιφωνίαν*, καθ' ἣν τὸ ἔσμα ἢ ἐψάλλετο ἐν ὀγδοάδι, εἰς διάστημα δηλαδὴ ὀγδόης ἢ κατὰ τὸ διασπᾶν σύστημα. «Καὶ ὡς ἐνὸς μετὰ ρυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ἤμων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχοῦσι». *Μ. Ἀθανασίου Ἀπολ. Β'*. κατὰ Ἀρειανῶν· «Καθεστῆεις ἐπὶ τοῦ θρόνου προὔτρπε τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν . . . τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακοῦειν: «*δὲι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλως αὐτοῦ*». Ἀποστ. διαταγ. II, 57 «Ἐτερός τις τοὺς τοῦ Δαυὶδ ψαλλέτω ἤμους καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίγια ὑποψαλλέτω».

Ὁ 15ος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, δορίζει «περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλέον τῶν κανονικῶν ψαλτῶν, τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων, ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. (Πρὸβλ. καὶ 33 τῆς ΣΤ΄.). Διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων μέτρων φαίνεται, ὅτι αἱ ἐνιαχοῦ ἐν ταῖς κοσμικαῖς ἰδίᾳ ἐκκλησίαις παρατηρηθεῖσαι ἀκρότητες καὶ ἀκοσμίαι περιορισθῆσαν, ἡ δὲ μελωδία ἔλαβεν σοβαρώτερόν τινα καὶ κατανυκτικώτερον καὶ θεοπρεπέστατον χαρακτήρα, ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδωσι πλέον καὶ οἱ αὐστηρότεροι τῶν μοναχῶν. Οὕτω, οἱ μοναχοί, οἱ τέως πολέμιοι τῆς μελωδίας καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων τροπαριῶν, ἐγένοντο οἱ θερμότεροι καλλιεργηταὶ καὶ φύλακες τούτων, ἀφ' οὗτος ἰδίως ἀνεφάνησαν ἐκ τῶν τάξεων αὐτῶν οἱ περιφημοὶ ποιηταὶ τῶν κανόνων καὶ τῶν τριωδίων, οἱ μεγάλοι ὕμνογράφοι τῆς ἐκκλησίας¹.

Τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἕκτοτε τὰ κατ' ἐξοχὴν φυτώρια τῶν μουσῶν, αἱ δὲ ἀκολουθίαι αὐτῶν ἁσματικώταται. Ἐνεκεν δὲ τοῦ ὑψίστου ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ κύρους, ὅπερ ἐνέπνεεν ὁ μοναστικὸς καθόλου βίος, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς εἰκονομαχίας, καθ' οὓς οὗτος ἔδειξεν ἀφθαστον ἡρωϊσμόν, αἱ τῶν μοναχῶν ἀκολουθίαι ἐπεβλήθησαν καὶ ἐν ταῖς κοσμικαῖς ἔτι ἐκκλησίαις παρ' ὧν ἐν τῷ ἐφεξῆς χρόνῳ ἐκρατεῖτο ἡ τάξις τοῦ μοναχικοῦ τυπικοῦ ἐν συνόλῳ, προσαρμοσθεῖσα βεβαίως ἔν τισι πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν κοσμικῶν. Ὅτι ἐκ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐξῆς, συμπιπτόντων πρὸς τοὺς τῆς Η΄. καὶ Θ΄. ἑκατονταετηρίδος περίπου χρόνους, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω, δὲν ἠδύνατο νὰ προσέλθῃ ἡ ὀνομασία τοῦ ἑτέρου τύπου, τοῦ κοσμικοῦ, ὡς ἁσματικοῦ, πρὸδηλον, ἀφοῦ διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς τυπικῆς διατάξεως τῶν ἀκολουθιῶν καὶ καὶ ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ μοναχικὸς τύπος εἶχε καταστῆ ἐξ ἴσου ἁσματικὸς, ἂν μὴ καὶ ἁσματικώτερος τοῦ κοσμικοῦ. Τούτου λοιπὸν ἀληθεύοντος ἔπεται ἀναγκαίως, ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ κοσμικοῦ τύπου ὡς ἁσματικοῦ προέρχεται ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Ζ΄. καὶ ΣΤ΄. ἑκατονταετηρίδος χρόνων, ἀλλ' οὕτω προσεγγίζομεν τὰ ὄρια τῶν χρόνων τῆς Ε΄. καὶ Δ΄. ἑκατονταετηρίδος, καθ' οὓς, ὡς εἶδομεν, οἱ αὐστηρότεροι τῶν μοναχῶν καὶ τῶν συντηρητικῶν καθόλου στοιχείων ἐν ταῖς κοσμικαῖς ἐκκλησίαις ἐξηκολούθουν νὰ τηρῶσι πάντοτε ἀκόμη στάσιν ἐφεκτικὴν ἢ καὶ ἐχθρικὴν ἔναντι τοῦ κατὰ τὴν Δ΄. ἐκ. ἐπικρατήσαντος ἀπανταχοῦ νεωτερι-

1. Μητρικὸν ἔδαφος τῆς ποιήσεως τῶν κανόνων ὑπῆρξεν ἡ Ἱερουσαλήμ. Ἄνδρέας, ὁ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, Ἰωάννης ὁ Λαμασκηνὸς καὶ ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς αὐτοῦ Κοσμάς ὑπῆρξαν κατὰ τὴν Η΄. ἑκατονταετηρίδα οἱ ρηξικέλευθοι ἀντιπρόσωποι τοῦ ποιητικοῦ τῶν κανόνων εἶδους. Τὴν δευτέραν γενεάν, ἀνήκουσαν εἰς τὸ Κωνσταντινουπολιτικὸν ἔδαφος, ἀποτελοῦσιν οἱ κλασικοὶ διδάσκαλοι, Θεοφάνης ὁ Γραπτός, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ καὶ ἀρχιεπίσκοπος γενόμενος τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, καὶ ὁ ὀλίγον νεώτερος αὐτοῦ καὶ ἐκ Σικελίας καταγόμενος Ἰωσήφ, ὁ καὶ ὕμνογράφος ἐπικαλούμενος. Ὅρα πλείονα περὶ τούτων παρὰ Π. Ρομπότη Λειτουργική, σελ. 295 δξ. καὶ 309 δξ.

σμοῦ ἐν ταῖς ἀκολουθίαις διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς τεχνικωτέρας καὶ ποικιλωτέρας μελωδίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἔργων τῆς γεννωμένης χριστιανικῆς ποιήσεως, τῶν τροπαρίων καὶ τῶν κανόνων. Μόνον λοιπὸν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι νοητὴ διάκρισις μεταξύ κοσμικοῦ καὶ μοναστικοῦ τινος τύπου τῆς διατάξεως τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονυκτίου προσευχῆς, ἀπαντᾷ δὲ αὕτη πραγματικῶς, ὡς μαρτυρεῖται ρητῶς καὶ ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω προσαχθειῶν μαρτυριῶν τῶν μοναχῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Σινᾶ, οἵτινες τὴν τεχνικωτέραν μελωδίαν καθὼς καὶ τὰ ἔργα τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως, τὰ τροπάρια καὶ τοὺς κανόνας, ἐθεώρουν ὡς ἀρμόδια καὶ ἐπιτρεπόμενα εἰς τὰς ἀκολουθίας τῶν κοσμικῶν κληρικῶν μόνον, ὅπως ὅμως περὶ τὰ, ἐπιβλαβῆ καὶ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς μοναχῆς πολιτείας. Ἡ μελωδία καὶ τὰ τροπάρια χαρακτηρίζονται ρητῶς παρὰ μὲν τοῦ ἀββᾶ Παμβῶ οὐχὶ ὡς ἡ στερεά, ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ρηθεῖσα, τροφή, παρὰ δὲ τοῦ ἀββᾶ Νεῖλου ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῆς ἐκκλησίας τάξιν καὶ συνήθειαν. Ἐὰν λοιπὸν κατὰ τ' ἀνωτέρω μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Δ'. Ε'. ἑκατονταετηρίδος εἶναι νοητὸς ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἡμετέρου τύπου ὡς ἁσματικοῦ, ἐκ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς χρόνων ἐξηγεῖται καὶ ὁ ἕτερος αὐτοῦ χαρακτηρισμὸς ὡς τυπικοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὅτι δὲ τὸ τυπικὸν τοῦτο τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τὸ καὶ ἁσματικὸς τύπος ἀκολουθιῶν ἢ ἁσματικὴ ἀκολουθία λεγόμενον δὲν εἶναι ἕτερόν τι ἢ τὸ τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας (τῆς Κων)πόλεως), συνάγεται σαφῶς ἐκ τῶν φερομένων παρὰ τοῦ Συμεῶν ἐν σελίδι 553, ἔνθα μετὰ τὴν δήλωσιν ὅτι τὰ τυπικά εἶναι διπλά, ὑπονοεῖ ὑπ' αὐτὰ προφανῶς τὸ ἱεροσολυμιτικὸν καὶ Κωνσταντινουπολιτικὸν, συνεχίζει εἶτα τὸν λόγον οὕτω, ὥστε ἐν τῇ περὶ αὐτῶν γ' ἀποκαλῆ τὸ δεύτερον κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς τυπικὸν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἶτα δὲ πάλιν τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. «Τυπικά δὲ εἰσὶ διπλά», λέγει. «Καὶ τὸ μὲν ἔστι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὃ δὴ κατὰ μόνον, ὡς ἐξετέθη, τηρεῖται τὴν τάξιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας... Αἱ λοιπαὶ δὲ ἀκολουθίαι τοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τυπικοῦ», συνεχίζει αὐτὸς ἐν τῇ αὐτῇ πάλιν συναφείᾳ. «ἐν τῷ παρόντι καιρῷ... οὐκ ἐνεροῦνται». Τυπικὸν λοιπὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τυπικὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας εἶναι διὰ τὸν Συμεῶν ἐν καὶ τὸ αὐτό, εἶναι δηλαδὴ τὸ τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, «ὅπερ δὴ καὶ πᾶσαι εἶχον ἐκκλησῖαι», ὡς ἐκφράζεται ἐν σελίδι 905 σαφέστερον αὐτὸς λέγων, «Ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ τυπικοῦ, ὅπερ μοναχικὸν ἔστιν. Ἐτερον δ' ἔστι τὸ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὅπερ δὴ πᾶσαι εἶχον ἐκκλησῖαι».

Ἔχομεν κατὰ ταῦτα νὰ διανοηθῶμεν, ὅτι ὁ κωνσταντινουπολιτικὸς οὗτος τύπος τῶν διατάξεων τῶν ἀκολουθιῶν ἐκ τῆς πρωτευούσης διεδόθη εὐρύτατα ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὡς συνάγεται δὲ ἐκ τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης ἕδαφος τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ τύπου τούτου

ὑπῆρξε τὸ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἔτι αὐτῆς, συμπεριλαμβανομένης, ἐκτεινόμενον. «Ἄλλ' ἢ μὲν ἄσματικὴ αὕτη ἀκολουθία», λέγει ἐποδουρόμενος ἀλλαχοῦ, «πέπαυται ἐν πόλεσιν ἄλλαις, καλῶς οὕσα συντεθειμένη καὶ διὰ ψαλμῶν καὶ ἔφυμνίων τῷ Θεῷ ἀναφερομένη, ἐν μόνῃ δὲ τῇ ἡμετέρῃ ταύτῃ εὐσεβεστάτῃ πόλει Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὴν μεγάλην αὐτῆς ἐκκλησίαν, καθὼς ὁρᾷς, ἀδελφέ, συνετήρηται καὶ μένει κατὰ τὸ πάλαι κάλλιστον τῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν ἐκείνων ἔθος, τῇ βασιλευούσῃ φημί, καὶ Ἀντιοχείας καὶ πλείστων ἄλλων (ὄρα σελ. 556). Πρβλ. καὶ ἔνθα λέγεται· «Καὶ αἱ καθολικαὶ δὲ ἐκκλησίαι πᾶσαι ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀπ' ἀρχῆς ταύτην ἐτέλουν μελωδικῶς... Ἐξαιρέτως δὲ αἱ μέγισται ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινου καὶ Ἀντιοχείας ποτὲ καὶ Θεσσαλονίκης· εἰς ἣν ἄρτι καὶ μόνον ἐν μόνῳ τῆς τοῦ Θεοῦ ἁγίας Σοφίας θείῳ ναῷ ἐνεργεῖσθαι ἀπολέλειπται». Ἡ εὐρυτάτη αὐτῇ διάδοσις τοῦ τύπου, ἐξ ἧς ἔλαβεν οὗτος καὶ τὴν προσηγορίαν τοῦ ὡς τυπικοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἐξηγεῖται ἀπλοῦστατα ἐκ τῆς πελωρίας αὐξήσεως, ἣν ἔλαβεν ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ πνευματικὸν κύρος τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Κων)πόλεως ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Δ'. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐξῆς. Ἡ διὰ τοῦ Μ. Κωνσταντινου γενομένη ἀνύψωσις τοῦ Βυζαντίου εἰς πρωτεύουσαν τῆς Ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας συνεπήγαγεν ἀναγκαίως καὶ τὴν αὔξησιν τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ γοήτρου τοῦ ἐν αὐτῇ ἐπισκόπου, ὅστις ἀπὸ ὑποτελοῦς εἰς τὸν ἑξαρχον Ἡρακλείας ἀπέβη πρωτόθρονος τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς οἰκουμένης πατριαρχῆς. Ἡδὴ ἡ Β'. οἰκουμενικὴ σύνοδος διὰ τοῦ γ' αὐτῆς κανόνος ἀνεγνώρισεν εἰς τὸν τέως ὑπὸ τὸν Ἡρακλείας διατελοῦντα ἐπίσκοπον τῆς Κων)πόλεως τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν Ρώμης διὰ τὸ εἶναι τὴν Κων)πολιν νέαν Ρώμην. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Κων)πόλεως διεξεδίκουν δικαιώματα κυριαρχίας ἐπὶ τῶν δμορῶν διοικήσεων τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, ἀρχιεπισκόπων, ἐξάρχων καὶ πατριαρχῶν. Ἀξιοσημεῖα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι τὰ ὅσα Θεοδώρητος ὁ Κύρου (ἐκκλ. Ἰστ. 5, 28 Αἰρ. κακομ. 4, 12 Πρβλ. καὶ Σωζομ. Ἐκκλ. Ἰστ. 7, 28) λέγει χαρακτηριστικῶς περὶ τῶν Ἰωάννου Χρυσοστόμου καὶ Νεστορίου, ὅτι δηλαδὴ ὁ μὲν πρῶτος ἦσκει ἐπισκοπικὴν ἐνέργειαν ἐφ' ὅλης τῆς Θράκης, τοῦ Πόντου καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Αἱ διεκδικήσεις αὗται ἀνεγνωρίσθησαν ὄντως δι' ἐπισήμου ἀποφάσεως τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι συνόδου (451), ἣτις ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπέταξεν ὀριστικῶς πλέον εἰς τὸν θρόνον τῆς Κων)πόλεως τὰς διοικήσεις τῆς Θράκης (πρωτ. Ἡράκλεια), τοῦ Πόντου (πρωτ. Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας) καὶ τῆς Ἀσίας (πρωτ. Ἐφεσος), καθὼς καὶ τῶν δμορῶν αὐταῖς βαρβαρικῶν χωρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκήρυξε τοῦτον ἰσοστάσιον τῷ τῆς Ρώμης, ἀναγνωρίσασα εἰς αὐτὸν τὰ αὐτὰ πρὸς τὸν τελευταῖον πρεσβεῖα τῆς τιμῆς. Ὅτι δὲ ἡ ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπὶ τοῦ λειτουργικοῦ ἐδάφους ἐπεδιώχθη ἢ ἐπίτευξις ὁμοιομορφίας τινὸς διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ τυπικοῦ τῆς πρωτοθρόνου ἐκκλησίας, αὐτονόητον, συνάγεται δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς καθολικῆς ἀπο-

δοχῆς, ἦν εὗρεν ἢ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου φερομένη ἀκολουθία τῆς θείας Ἱερουργίας, ἢ τὸν τύπον τῆς Κων)πόλεως ἀντιπροσωπεύουσα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἐξαφανίσεως παντὸς ἴχνους τῶν λειτουργικῶν ἀκολουθιῶν τῶν λοιπῶν περὶ τὸ Αἰγαῖον ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μικρᾶς δηλ. Ἀσίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος¹. Ὅτι δὲ ἡ ἐπίδρασις τοῦ τύπου τούτου ἔφθασε καὶ μέχρι ἔτι τῆς Ἀντιοχείας², ὡς βεβαίοι ὁ Συμεών, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον οὐ μόνον διὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐμφανίσεως τὸ πρῶτον τοῦ ἀντιφωνικοῦ τρόπου τῆς ψαλμωδίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς στενωτάτας ἔτι σχέσεις, ἐν αἷς ἀνέκαθεν μὲν, κατ' ἐξοχὴν δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάκτησιν τῆς Ἀντιοχείας (638) διετέλει ὁ πατριάρχης αὐτῆς πρὸς τὴν Αἰλὴν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὸν τῆς οἰκουμένης πατριάρχην³.

Μόνον τοῦτο πρέπει νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ὑπὸ λόγον ἐπίδρασις αὕτη τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ πάντοτε καὶ ἀποκλειστικῶς ὡς σχέσις προσφορᾶς, ἀλλὰ καὶ προσλήψεως, ἀφοῦ ἄλλωστε ἐν Ἀντιοχείᾳ τὸ πρῶτον ἔλαβεν ἀρχὴν ἢ ἀντιφωνία.

(Συνεχίζεται)

1. Πρβλ. Baumstark ἐν τῷ μνημ. ἔργῳ σελ. 44. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων ἐκκλησιῶν διετέρεπεν ἰδίως ἡ τῆς Ἐφέσου.

2. Περὶ ἐπιδράσεως τῆς Κωνσταντινουπολιτικῆς λειτουργικῆς πράξεως καὶ ἐπὶ τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς ἔτι ἐν τισι σημείοις δι' ἰσχυρίζεται ὁ Baumstark ἐν σελ. 50 ἐξ.

Εἰς τὰ ἐνταῦθα γενικῶς παρ' αὐτοῦ διατυπούμενα ἐξαιρούμεν ἡμεῖς τὰ ἐξῆς ἰδίως σημεία, ἐφ' ὧν θέλομεν ἐπανέλθει ἐν ἐκτάσει περαιτέρω ἰον ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Μ. εβδομάδος ἡ ἀκολουθία τῆς Θ'. ὥρας ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀναστάσεως μέχρι τῆς ΙΑ'. ἐκ. ἔφερε συνεπτυγμένην τινὰ μορφήν, ἀποτελούμενην ἐξ ἐνὸς μόνου ψαλμοῦ τοῦ 85, ὅστις ἐψάλλετο ἄσματικῶς, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῷ ἀσματικῷ τύπῳ. Ἡ παρουσία τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ ἐν τῷ ἄσματικῷ τύπῳ τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ ἡ ψαλμωδία αὐτοῦ ἐν τῇ Θ'. ὥρᾳ κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν καὶ ἐν τῷ ἄσματικῷ τύπῳ, μεθ' ὑποψάλματος, προδίδουσιν ἀπαρᾶγνωριστως ἐπίδρασιν τινὰ τοῦ ἄσματικοῦ τύπου ἐπὶ τοῦ μοναχικοῦ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μελωδίαν τοῦλάχιστον. 2ον θέλομεν ἰδῆ ὡσαύτως περαιτέρω, ὅτι ἡ βραχυτάτη μορφήν φέρουσα ἀκολουθία τῆς παννυχίδος τοῦ ἀσματικοῦ τύπου ἀπαντᾷ ἐν χρήσει κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Μ. Ἐβδομάδος ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκτενεστάτην μορφήν φέρουσαν ὀλονύκτιον παννυχίδα τῆς μοναχικῆς διατάξεως. 3ον Ὅτι ἐν τῷ Α'. μέρει τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἄχρι τῆς ΙΑ'. ἑκατ. τσελούμενης λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου φέρονται τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἀντίφωνα ἧτοι οἱ 114, 115 καὶ 117 ψαλμοὶ οἱα καὶ ἐν τῇ ἑσπερινῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἄσματικοῦ Βυζαντινοῦ τύπου, μετὰ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς ὑποψαλμάτων. Πρβλ. *Κεραμέος Παπαδοπούλου*, Ἀνάλεκτα κλπ. τόμος Β'. ἐν σελ. 24 διὰ τὰ ἀντίφωνα τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου, ἐν σελ. 43 ἐξ. 76 διὰ τὴν μονόψαλμον ἀκολουθίαν τῆς παννυχίδος τοῦ ἄσματικοῦ τύπου, ἐν σελ. 161 ἐξ. διὰ τὴν συνήθη παννυχίδα.

3. Ὅρα ἐπίσης Baumstark αὐτόθι σελ. 58 ἐξ. ἐνθα ἀναπτύσσεται, ὅτι ἡ λειτουργικὴ αὐτοτέλεια τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἔτι ἀπωλέσθη, ὑποκύψασα εἰς τὴν Κων)πόλεως.